

nei 200 pilkapių. Pilkapynai vakaruose siekia Liepkalne, Jaunpiebalga, šiaurėje Plani vietovę, Augulienes ežerą, Balvus, rytuose – Zilupe, pietuose Dagda, Graverius. Dauguma pilkapių yra latgalių gyventos teritorijos rytuose. Sampilų skaičius viename pilkapyne įvairus – nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų.

Pilkapyno teritorijoje sampilai paprastai yra labai arti vienas kito. Pilkapių sampilai yra apskriti ar šiek tiek ovalūs. Sampilų skersmuo – 5–7 m, aukštis – 0,3–0,8 m. Tik kai kurie sampilai yra daugiau kaip 10 m skersmens ir daugiau kaip 1 m aukščio. Sampilai supilti iš smėlio, neturi kokių nors konstrukcijų iš akmenų.

Pilkapiuose paprastai aptinkamas vienas, retais atvejais du kapai po sampilu iškastose iki 0,2–1 m gylio duobėse. Šios duobės savo dydžiu, forma, sandara nesiskiria nuo laidojimo duobių plokštiniuose kapinyuose. Panašūs ir kapai, mirusiųjų laidojimo kryptis. Taigi vienintelis pilkapių ir plokštinių kapinynų skirtumas yra tik sampilas viš palaidojimų ir veiksmų, susiję su sampilo supylimu.

Aptariamų latgališkų paminklų pradžia galima nukelti į X a. pabaigą. Galimas daiktas, kad atsirandant šiems paminklams tam tikrą vaidmenį suvaidino rytiniai baltai, tie, kurie spaudžiami rytinių slavų pasislinko į vakarus. Vienodomis materialinės ir dvasinės kultūros sąlygomis yra gana realus pilkapių ir plokštinių kapinynų susijungimas – supanašėjimas. Tačiau šiame procese galėjo būti ir kai kurių papildomų motyvų. Reikia pažymėti, kad IX a. susiformavo prekybinių

kelių Rytų Europos upėmis sistema, kuri sujungė Baltijos jūrą su Kaspijos ir Juodąja jūra. Prekybos keliais naudojosi kariai-prekybininkai, kurie savo mirusiuosius laidojo pilkapiuose. Pradiniu etapu tarp karių-pirklių vyravo skandinavai. Viena kelio „iš variagų į graikus“ atšakų ėjo Velikaja upe, kurios krantuose buvo vienas iš svarbiausių prekybos centrų – Pskovas. Netoli šio miesto žinoma keletas latgalių X–XI amžių plokštinių kapinynų. Skandinavų prekybinė veikla paskatino esmines ekonominės ir etninės situacijos permainas didžiulėje teritorijoje. Šių permainų įtakos latgalių apgyventai teritorijai taip pat negalima paneigti. Latgaliai nustojo pilti pilkapius XIV a. pirmojoje pusėje.

Įdomus ir iki galo neišnagrinėtas klausimas dėl vienlaikio plokštinių kapinynų ir pilkapių naudojimo pastarųjų pagrindinėje paplitimo srityje. Surinkta medžiaga leidžia teigti, kad abu laidojimo paminklų tipai buvo naudojami vienu metu. Tačiau kartu pažymėtina, kad XI a. pabaigoje nustoti naudoti kai kurie ankstyvesnio laikotarpio plokštiniai kapinynai.

Tiek latgalių plokštiniuose kapinyuose, tiek pilkapiuose įkapes sudaro šventiniai mirusiojo drabužiai ir papuošalai, vyrų kapuose – dar darbo įrankiai ir ginklai, moterų kapuose – darbo įrankiai. Nėra esminių įkapių skirtumų tarp moterų griautinių ir degintinių kapų, taip pat tarp vyrų griautinių, degintinių ir simbolinių kapų. Aptariamų paminklų būdingas požymis yra palyginti turtingos įkaps. Įkapių nėra tik apie 5–10 proc. kapų, skaičiuojant vieno kapinyno visus kapus.

Vertė M. Michelbertas

Įteikta 2000 m. gegužės mėn.

Labanoro lobio Prahos grašiai Lietuvos muziejų rinkiniuose

Vytautas Smilgevičius

IVADAS

Labanoro (Švenčionių raj.) pirmųjų lietuviškų monetų ir Prahos grašių lobis buvo rastas 1965 m. pavasarį Labanoro kaime, Švenčionių rajone, išartoje dirvoje. Lobį sudarė lietuviškos III tipo (av. Gediminaičių stulpai, rv. raitelis) monetos ir Prahos grašiai. Lobio monetos saugomos Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Švenčionių Nalšios muziejuje, Utenos kraštotyros muziejuje. Dalis monetų buvo Kirdeikių vidurinės mokyklos muziejuje, dalis pateko į privačias kolekcijas ir šiandien yra neprieinamos visuomenei (Ivanauskas, 1995, p. 25). Dėl tokio išsibarstymo lobis ilgai nebuvo tyrinėtas kaip nedaloma visuma.

Nagrinėjant Labanoro lobį, buvo būtina nustatyti, ką reikės tirti: visą lobį ar tik vieną kurią jo dalį: lietuviškas monetas arba Prahos grašius. Lietuviškos monetos šiuo metu yra neblogai iširtos, pasirodo nauji fundamentūs darbai, išreiškiantys įvairias nuomones, todėl šių monetų tyrimo atsisakėme. Prahos grašiai Lietuvoje yra gerokai mažiau tirti, nenaudojamas jų skirstymas į atmainas, dažnai bandoma konkrečią atmainą susieti su konkrečia ordinacija. Be to, kaip parodė praktika, Prahos grašiai lobiuose su pirmosiomis LDK monetomis gali būti geras ir patikimas datavimo pagrindas.

Rengdami šį straipsnį, rėmėmės S. Veselio straipsniu (Vesely, 1965). Šio čekų tyrinėtojo sistematizaciją laikėme labiau logiška nei kitų. Tai, be abejo, diskutuotina. Remdamiesi originalo rašyba, šiame darbe vartojame originalui artimesnes imperatorių vardų rašymo formas: Karlas I ir Vaclavas IV. Daug neaiškumų kelia Karlo I titulatura. Šis valdovas šv. Romos imperijoje buvo Karlas IV, o Čekijoje valdė Karlo I vardu. Teoriškai šiuo atveju turėtų lemti aukštesnis titulas, tačiau monetose buvo naudojamas Karlo I titulas. Remdamiesi tokia imperatoriaus valia, jį vadiname Karlu I. Pažymėtina, kad kitose kalbose sulietuvin-tas žodis „Karolis“ tariamas kaip „Karlas“ – tai rusų (Карл), anglų (Charles), čekų (vns. vard. Karel, vns. kilm. Karla), prancūzų, Skandinavijos ir kt. kalbos. Be to, būtent tokia

forma vartojama Čekijoje. Šiuo požiūriu sunkiau su vardu „Vaclavas“, nes lotyniškai jis rašomas Wencezlavs, Wenceslavs, čekiškai – Vāclav, vokiškai – „Wenzel“. Kitų šalių literatūroje vartojamas vardas „Vaclavas“, todėl ir mes vartojame šią, originalui artimesnę formą. Kitų vardų ir vietovardžių rašyba pateikiama pagal Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijas.

Dėl medžiagos gausumo ir aktualumo mokslui straipsnyje pirma aptariame Vaclavo IV Prahos grašius, tik po to – Karlo I Prahos grašius. Skyrelis „Karlo I Prahos grašių praba“ praleidžiamas, kadangi Karlo I grašių metrologinė medžiaga glaudžiai susijusi su jų datavimo klausimu ir aptariama skyrelyje „Labanoro lobio Karlo I Prahos grašių datavimas“.

LITERATŪROS APŽVALGA

Pirmasis apie Labanoro lobį netrukus po jo suradimo parašė Z. Dukša (Dukša, 1; Dukša, 2). Jis nurodė, kad Prahos grašiai retai kada lobiuose randami kartu su pirmosiomis lietuviškomis monetomis. Z. Dukša pagal monetų nudilimo laipsnį lobį datavo XV a. 4 dešimtmečiu, kai vyko kovos dėl sosto tarp Žygimanto Kęstutaičio ir Švitrigailos (Dukša, 1). Po vykusių archeologinių tyrimų pasirodė ir kiti straipsniai (Strazdas, 1996), tačiau juose nebuvo bandoma lobio chronologiją sieti su Prahos grašiais ar juo labiau bandyti datuoti pačius grašius.

Radus Šiaulių kaimo lobį, pasirodė R. Senapėdžio straipsnis, kuriame aptartas šis svarbus numizmatikai radinys (Senapėdis, 1983). Autorius suklasifikavo Karlo I ir Vaclavo IV grašius. Karlo I grašiai suskirstyti į dvi atmainas pagal skirtingą M raidę. Vaclavo IV grašiai suskirstyti į dvi atmainas pagal šrifto aukštį: pirmoji atmaina – šrifto aukštis 5 mm, antroji – mažiau. Monetas su mažomis raidėmis skiriamos 1378 m. ordinacijai, vidutinė šios atmainos masė – 2,60 g, o tai artima Karlo I grašių rodikliams. Antroji, 1407 m., ordinacija, pasak autoriaus, buvusi pasikutinė, šios atmainos monetos kaltos ir po karaliaus mir-

ties. Remdamasis tuo, autorius lobį datuoja XV a. 4 ketvirčiu. Deja, ne viskas straipsnyje nuoseklu ir logiška. R. Senapėdis nepateikė M raidės tipologizacijos, o tai neleidžia kitiems tyrinėtojams klasifikuoti Karlo I grašių. Autorius, matyt, rėmėsi K. Castelino knyga, nors to ir neparasė, o juk toje knygoje galime aiškiai išskirti tris ordinacijas. S. Veselio straipsnyje (Vesely, 1955) matome, kad 2–2,5 mm aukščio šriftas būdingas I–II ordinacijoms, o aukštesnės raidės pasitaiko tik III.5 atmainoje. Be to, 2,60 g masės Prahos grašiai tikrai negali būti būdingi Karlo I ordinacijoms. Jei autorius turėjo galvoje gryno sidabro kiekį monetoje, tai ir reikėjo parašyti. Remiantis K. Castelino knyga, galima išskirti tris ordinacijas, o autorius mini tik dvi. Taigi autorius suklupo ties keliais klaidinančiais teiginiais. Šrifto aukštis, deja, nėra lemiamas argumentas, nes 2,5 mm aukščio raidės, pasak S. Veselio, pasitaiko dažnoje atmainoje.

Prahos grašių ordinacijas nurodė E. Ivanauskas (Ivanauskas, 1987, p. 198). Autorius paminėjo nudilusius 1387 ir 1407 m. ordinacijų grašius, kurie apyvartoje galėjo būti apie 20–60 metų. E. Ivanauskas išspausdino svarbų Lietuvos numizmatikai lobių sąvadą (Ivanauskas, 1995). Tolesni lietuvių autorių moksliniai straipsniai, skirti rastiems Prahos grašių lobiams (Aleksiejūnas, 1996), rėmėsi E. Ivanausko teorinėmis nuostatomis, juose daugiausia dėmesio buvo skiriama pirmosioms lietuviškoms monetoms. Prahos grašių tyrimui šie straipsniai nieko nedavė, kaip ir gausūs, bet mūsų sąmoningai neminimi kitų autorių populiarūs straipsniai. Moksliniuose straipsniuose, kuriuose užsimenama apie Prahos grašius, dažniausiai paminimas šių monetų vertės smukimas valdant Vaclavui IV.

Bene pirmasis iš lietuvių numizmatų Prahos grašius pradėjo tirti Povilas Karazija (Karazija, 1941, p. 41). Jis atliko tikrai prabos tyrimus. Gauti rezultatai bus aptarti, jie greičiausiai tinka Vaclavo IV paskutinei ordinacijai.

Svarbiu darbu Prahos grašių chronologijai nustatyti tapo S. Veselio straipsnis „Nález v Jarošove nad Nežarkou“ (Vesely, 1955), kuriame autorius pateikė tris Vaclavo IV Prahos grašių grupes, suskirstė jas į atmainas pagal išorinį apipavidalinimą ir pabandė jas datuoti.

Baltarusijos pinigine rinką ir jos dėsningumus pabandė aptarti V. Riabcevičius savo straipsnyje apie vakarinių Rusios žemių pinigine apyvartą XIV–XV a. (Рябцевич, 1965). Autorius pažymėjo, kad dauguma vakarinės Rusios žemės ir Lietuvoje rastų Prahos grašių kalti Vaclavo IV valdymo laikais. Šios monetos čia išsilaikė gana ilgai – 1613 m. Varšuvos seimo nutarimas mini „senus čekų gra-

šius“ (Рябцевич, 1965, c.122–123). Diskutuodamas su anksčiau išsakytomis mintimis, kad Prahos grašiai plito proporcingai rusų žemių prijungimui prie LDK, t. y. šiaurės vakarų kryptimi, per Lietuvą, V. Riabcevičius iškelia šiuos kontrargumentus:

1. Iki husitų karų pagrindinis kelias, jungiantis Čekiją su Rytų Europa, ėjo pietvakarių kryptimi (Prah–Krokuva–Rusia).

2. Rusios žemių pietuose ir pietvakariuose Vaclavo II – Karlo I monetų radiniai nėra retenybė, tuo tarpu Baltarusijos, Lietuvos ir Smolensko žemės lobiuose iki Vaclavo IV valdžiusių valdovų monetos retos, be to, neturime patikimų duomenų apie Vaclavo II monetų radinius. Tai akivaizdžiai įrodo, kad Prahos grašio apyvarta Rusios pietuose ir pietvakariuose prasidėjo anksčiau nei šiaurinėse teritorijose ir Lietuvoje.

3. Atkreiptinas dėmesys į radinių išsidėstymo netolygumus – iš 28 lobių ir 11 atsitiktinių radinių 18 lobių ir 3 atsitiktiniai radiniai yra Baltarusijos pietvakariuose ir pietryčiuose. Likusioje šalies dalyje užfiksuoti 7 lobiai ir 8 atsitiktiniai radiniai.

Iš to V. Riabcevičius daro išvadą, kad pagrindinis Prahos grašio kelias į vakarines rusų žemes ir Lietuvą ėjo pietvakariu (per Pietryčių Lenkiją ir Raudonąją Rusiją) ir pietrytiniu (per Černihovą) keliais. Pietrytinis kelias buvo, matyt, pagrindinis: Prahos grašių radinių Baltarusijoje topografija įrodo, kad Dnepro baseinas yra intensyviausios Prahos grašių apyvartos zona (Рябцевич, 1965, c.126).

Autorius polemizuoja ir su N. Soboleva – ją apkaltina mechanišku Čekijos rinkos dėsnių perkėlimu LDK. Čekijos monetarinė įstatymų leidyba galėjo galioti tik čekų žemėms, bet ne toliau, tačiau kartu autorius pripažįsta, kad Vaclavo II – Karlo I monetų išėmimas iš apyvartos atspindėjo tik tuose lobiuose, kurie buvo užkasti po 1378 m. (Рябцевич, 1965, c.127). Prahos grašių apogėjus tenka, anot autoriaus, 1378–1419 metams, kai susidaro palankiausias sąlygos importuoti Prahos grašius (Рябцевич, 1965, c.127).

Turėtume pabrėžti, kad autorius turbūt suabsoliutino Rusios žemių svarbą Prahos grašių apyvartai. Galbūt tam turėjo įtakos tai, kad, savo studijos pagrindu pasirinkęs iš esmės Baltarusijos rinką, autorius ketina jos modelį primesti visai LDK. Be to, rinkos mechanizmas, mūsų manymu, galioja net ir tuo atveju, jei jis formalizuojamas įstatymu. Tai, kad sunkesni Prahos grašiai buvo išrinkinėjami, yra patvirtintas faktas, kurį iliustruoja LDK, Lenkijos, Čekijos lobiai. Vadinasi, jeigu valdžia atšaukia iš apyvartos

sunkesnes, taigi ir geresnes, monetas, ji atlieka tą patį, ką atlieka sumanesnis pirklys – paslepia vertingesnius Prahos grašius tam, kad juos perlydęs gautų antplėnį. Šiuo atveju turbūt būtų nekorektiška kalbėti apie „čekų monetarinę įstatymų leidybą“, o greičiau apie bendriausius rinkos dėsnius. Prahos grašius ir LDK pinigine apyvartą tiria ir Š. Bektinejevas (Бектинеев, 1988; Бектинеев, 1994). Savo straipsnyje „Prahos grašis LDK pinigine apyvartoje“ (Бектинеев, 1988, c.130–134) autorius sutiko su N. Soboleva, kad masinis Prahos grašių antplūdis į LDK rinką prasidėjo XIV a. II pusėje. Tam, be kita ko, Š. Bektinejevas panaudojo ir kapos skirstymo į smulkesnius vienetus (nogatą ir kt.) bei svarelių tipologiją. Pasak autoriaus, šiaurės Baltarusijoje pradėjus naudoti Jono Liuksemburgiečio ir Karlo I Prahos grašius, pinigines sistemos skaičiuotiniu pagrindu tapo 3,64 g masės Prahos grašis. Grašis LDK rinkose buvo lygus 2 nogatoms. Po Karlo I reformos, sumažinus grašių masę iki 3,2 g, lietuviška kapa (originale – rublis) prilygo 60 poreforminių grašių (Бектинеев, 1988, c.134). Tačiau Lietuvoje ir toliau liko skaičiuotinis grašis, turėjęs svertį 3,64 g. Prie Prahos grašio vietos LDK pinigine apyvartoje autorius grįžo savo knygoje (Бектинеев, 1994), tačiau nepateikė išsamesnių duomenų. Jis nurodė, kad Prahos grašiai LDK rinkoje masiškai užplūdo po Jono Liuksemburgiečio 1325–1337 m. pinigines reformas, tačiau, pasak Š. Bektinejevo, nereikėtų stebėtis, kad pasitaiko gerokai vėlesnų Vaclavo IV grašių – juk sunkesnės ir geresnės prabos ankstesnio kalimo monetos patekdavo pas juvelyrus arba būdavo perlydomos (Бектинеев, 1994, c.10). Su tokiomis autoriaus išvadomis sunku sutikti, nes:

1) pačios Baltarusijos lobiuose nerasta nė vieno Vaclavo II ar Jono Liuksemburgiečio Prahos grašio. Jeigu iš tiesų būtų buvęs „masinis antplūdis“, matyt, būtų buvusi žinoma nors viena moneta;

2) sunkesnės ir geresnės monetos, išvengusios perlydymo į prastesnes, paprastai tapdavo kaupimo priemone. Autorius neduoda nė vienos nuorodos, galinčios patvirtinti šį teiginį;

3) autorius, panašu, pamiršo savo paties žodžius, kad masinis antplūdis prasidėjo XIV a. II pusėje, t. y. jau po Jono Liuksemburgiečio reformos. Be to, Š. Bektinejevas neperžiūrėjo skelbtos Lietuvos ir Ukrainos lobių medžiagos ir nepamatė, kokį procentą šių šalių lobiuose sudaro Vaclavo II ir Jono I grašiai.

S. Veselio darbais pasirėmė ir gana produktyviai apie Prahos grašius rašiusi N. Soboleva (Соболева, 1955; Соболева, 1963; Соболева, 1970). Autorė pažymėjo, kad

grašiai, kurių raidė N panašėja į slavišką П, priskirtini antrai, 1407 m. ordinacijai – bet kuriuo atveju jie buvę kalti po 1405 metų (Соболева, 1973, c.158). Toks teiginys, mūsų manymu, nėra visiškai tikslus, tačiau Lietuvoje jis ilgą laiką buvo paplitęs tarp archeologų. Autorė susistemino (Соболева, 1963, c.132–137) jai žinomas radimvietes ir pateikė 244 Ukrainoje rastus Vaclavo IV Prahos grašius, kurių dauguma iš lobių. Tik du lobiai buvo sudaryti vien iš Vaclavo IV Prahos grašių (vieno dydis 69, kito – 56 grašiai). Tik vienas lobis sudarytas iš Karlo I ir Vaclavo IV grašių. Skelbdama Čaikų kaimo lobį (Соболева, 1955) autorė, pasirėmusi S. Veselio darbu (Vesely, 1955), išskyrė dvi pagrindines atmainas: I – atitinkanti S. Veselio I: N ir S raidės taisyklingos, šrifto aukštis 2–2,5 mm, jis preciziškai išraižytas, karūna av. nesiekia vidinio ratelio; II atmaina – daugmaž atitinkanti S. Veselio II–III: karūna išstęta, raidės aukštos, iki 5 mm. Vienoje monetoje N raidė – kaip П, kitoje – S apversta. Autorė iš 18 monetų 2 priskyrė I atmainai. Kadangi apie Prahos grašių datavimą kalbėsime vėliau, neaptariame N. Sobolevos lobio datavimo. Autorė supaprastino S. Veselio schemą, iš trijų grupių padarydama dvi. Autorė pasirėmė ne pačiu būdingiausiu požymiu, juo labiau kad N. Sobolevai iš S. Veselio straipsnio nebuvo prieinamos tik fotografijos. Vadinasi, autorė turėjo matyti, kad raidė N kai kuriose atmainose įvairuoja, įgydama tai N tai П formą. Be to – sąmoningai ar ne – praleisti rv. esantys skiriamieji ženklai, leidžiantys aiškiai išskirti mažiausiai tris grupes. Viso to N. Sobolevos darbe nėra ir menkina šio darbo mokslinę vertę. Vėlesniuose darbuose N. Soboleva rėmėsi šia apriorine schema, neleidžiančia tiksliau datuoti Prahos grašių. Aptardama Vaclavo IV Prahos grašių gausumą ne tik LDK, bet ir pačios Čekijos teritorijoje, autorė išklėlė mintį, kad Vaclavo IV valdymo laikais galėjo būti perkamos ne tik prieš tai buvusių valdovų emisijos, bet ir paties Vaclavo senesnių ordinacijų monetos. Be to, husitai galėjo kaldinti monetas senais spaudais (Соболева, 1963, c.137).

N. Sobolevos darbus papildė N. Kotliaro išleista knyga „XIV–XVII a. monetų lobiai Ukrainos SSR teritorijoje“ (Kotlar, 1975). Dėl susiklosčiusių istorinių, ne nuo autoriaus priklausiusių aplinkybių ne visi lobiai aprašyti tiksliai, kai kur pateikiama informacija, naudinga tik bendram statistiniam apdorojimui, tačiau nieko nesakanti, kai reikia išskirti monetas pagal valdovus. Daugelyje vietų fiksuojami tokie faktai, kaip antai „rasta 20 Karlo I ir Vaclavo IV Prahos grašių“. Tokie paminėjimai nebuvo traukia-

mi į lentelę. Pažymėtina, kad Ukrainos lobiuose ir atsitiktiniuose radiniuose daugoka ankstyvų (Vaclavo II, Jono Liuksemburgiečio) Prahos grašių.

Geriau išaiškinti šį terminą padės Prahos grašių lobių išsidėstymo lentelė, paremta V. Riabcevičiaus, N. Kotliaro ir E. Ivanausko duomenimis. Šioje lentelėje neskaičiavome neatpažintų ir neaiškių Prahos grašių. Lentelės grafoje „vnt.“ pažymėtas absoliutus skaičius, grafoje „%“ – to valdovo Prahos grašių dalis konkrečios šalies lobių medžiagoje. Į lentelę įtraukti ir sąlygiškai tam tikram valdovui priskiriami Prahos grašiai. Tai padaryta tokiais atvejais, kai autoriaus priskyrimas mums atrodė logiškas. Išdėstę gautus duomenis procentine išraiška, gauname tokius skaičius (1 lentelė).

Iš visų rastų lobiuose 7557 Prahos grašių 22,8% tenka Baltarusijai, 51,74% – Ukrainai ir 25,446% – Lietuvai. Kaip matome, Ukrainos medžiaga pasižymi ankstyvųjų Prahos grašių gausa. Vaclavo II – Karlo I monetos čia sudaro 4,903% visų lobiuose rastų Prahos grašių. Šie pokyčiai įvyksta Vaclavo IV grašių „sąskaita“. Tai leistų daryti išvadą, kad Prahos grašių apyvarta Ukrainoje prasidėjo anksčiau negu kitose LDK žemėse. Labai paplitęs ir sparčiai nuvertėjantis Vaclavo IV Prahos grašis čia surado kursuojančias vertesnes monetas. Kita vertus, Ukrainos rinka, kaip parodė Ukrainos lobių studija (Kotlar, 1975), buvo plačiai aptarnaujama džučidų dirhemų, kurie iš dalies pakeisdavo Prahos grašius.

Lenkijoje svarbiu darbu tapo J. Pininskio straipsnis (Piniński, 1987), kuriame autorius aptarė Lenkijoje rastus Prahos grašius. Gaila, kad tokiam svarbiame darbe apsiribota masės histogramomis, o nepateiktas bendras rastų Prahos grašių skaičius, Prahos grašiai neišskirti pagal ordina-

cijas – apsiribota tik kiekvieno lobio aptarimu ir datavimu pagal S. Veselio sistemą.

Fundamentalia studija tapo S. Janušonio straipsnis „Prahos grašis Lietuvos piniginiame apyvartose“ (Janušonis, 1967). Autorius nurodė, kad pirmasis Prahos grašių paminėjimas Lietuvą liečiančiuose dokumentuose sietinas ne su 1337, o su 1325 m. data, išskyrė dvi Prahos grašio apyvartos fazes:

1) ankstyviausia fazė, fiksuojama pirmųjų grašių mininčių dokumentų. Prahos grašiai priimami pagal masę;

2) vėlyvoji – Prahos grašis priimamas ne pagal masę, o tik pagal kiekį. Skaičiavimo pagrindu tampa šešiasdešimtinė arba kapa (Janušonis, 1967, p. 208).

Gausiausiai Prahos grašiai į Lietuvos rinką patekdavę XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje (Janušonis, 1967, p. 208), valdant Vaclavui IV. Tai patvirtinąs ir tas faktas, kad lobių topografijoje iš 17 Lietuvoje rastų lobių 14-oje yra Vaclavo IV grašių.

S. Janušonis nurodė, kad XV a. 9 dešimtmetyje Lietuvos vyriausybė nusprendė išimti iš apyvartos lietuviškus sidabro lydinius, pirmąsias monetas ir Prahos grašius. Dingstimi tapo 1489–1535 m. pinigų reforma. Išimamas Prahos grašis turėjo duoti pajamų šaliai išdui, be to, vyriausybė vykusiai tai maskavo, gaudama daugiau kaip 25% pelno – pinigai buvo naudojami muitų išpirkimui, valstybinių dvarų nuomai, karo reikmėms. Dėl tokio lėto tempo Prahos grašio išėmimas iš apyvartos užtruko iki 1535 m. Dar ir XVI a., pasak autoriaus, valstybė ėmė čia iš valstiečių Prahos grašiais – tai patvirtina ir XVI a. lobiai.

Šis straipsnis buvo pirmasis bandymas moksliskai aptarti Prahos grašį, jo vaidmenį rinkoje ir šios monetos išstūmimo iš rinkos datą. Gaila, kad autorius plačiau nei-

žiūrėjo į XVI a. lobių sudėtį ir Prahos grašių kiekį juose. XVI a. lobiuose Prahos grašiai yra atsitiktiniai, o ne būdingas reiškinys, todėl šis autoriaus teiginys sugriaunamas jo paties pateiktų argumentų. Be to, autoriui būtų nepakenkę kiek atsargiau rašyti apie Vaclavo IV grašius Lietuvos lobiuose – jeigu lobyje, turinčiame per 1000 monetų, randamas Vaclavo IV Prahos grašis, matyt, būtų kiek rizikinga šį lobį įtraukti vienon sekon su lobiu, kurį sudaro tiktai Vaclavo IV grašiai.

K. Castelino knygoje „Česká drobná mince“ (Castelin, 1953) detaliau apžvelgtos tik smulkios Čekijos monetos, plačiau nesustojant ties Prahos grašiais. Šios knygos trūkumus ir privalumus dar minėsime. Vėlesnė to paties autoriaus knyga „Grossus Pragensis“ (Castelin, 1973) ištaisė kai kuriuos loginius trūkumus. Ši knyga tapo prieinama ir Lietuvos tyrinėtojams, bet, deja, joje Prahos grašiai nebuvo suskirstyti į atmainas. Knygos esminiu privalumu tapo aiškus ordinacijų ir teorinių ordinacijų rodiklių nurodymas.

Svarbiu – nors turbūt daug kam nežinomu – darbu tapo Kisielievskio studija apie Koperniko-Grešemo dėsni ir Prahos grašių metrologiją (Kisieliewski, 1971). Autorius parodė, kaip Koperniko dėsnis, skelbiant, kad prastesnė moneta išstumia geresnę, veikė Prahos grašius, konkrečiai – lobius su Prahos grašiais. Prie šio autoriaus argumentacijos ir jo pateiktų rodiklių reikšmių dar grįšime, todėl čia jų neaptariame.

Straipsnyje vartojame keletą sąlyginių sąvokų, kurias būtina „iššifruoti“. Kadangi Lietuvos lobiuose pasitaikantys Prahos grašiai yra nudilę, ne visada pavyko tiksliai nustatyti atmainą. Tuo atveju, jei moneta vizualiai panaši į vieną iš dviejų atmainų, rašome tų atmainų numerius: jei jie gretimi – su brūkšniu (pvz., I.1–I.2), jei tipologiškai tolimi – su kabliataškiu (pvz., I.1; III.5). Dalis monetų priskiriamos gana plačiam atmainų spektrui dėl didelio nudilimo. Monetos, kurių atmainos mums nepavyko nustatyti, aprašomos kaip I–III ordinacijos monetos. Aprašdami pirma pateikiame aiškiai nustatytas monetas, po to mažėjančia patikimumo seka – daugiau nei vienai atmainai priskiriamas monetas.

Tipologizuojant Prahos grašius, pirmiausia remiamės išorine išvaizda, pasiremami S. Veselio straipsniu. Lietuvos Prahos grašiai daugiausia nustatyti pagal averso N raidę žodyje „Wencezlavs“ bei rv. esantį skiriamąjį ženklą tarp žodžių „Grossi“ ir „Pragenses“. Dėl didelio nudilimo beveik neteko pasinaudoti Čekijos tyrinėtojų nustatytomis S raidės, taip pat karūnos ir liūto detalių atmainomis. Po

vizualios išvaizdos pirmą vietą užima masė. Ją rašome tokią, kokia užfiksuota muziejiniuose dokumentuose. Skersmuo, kaip standartinis dydis, šiame darbe nefiksuojamas. Nefiksuojamas ir monetos storis. Kai kurių monetų fragmentų masė rekonstruota. Toks – rekonstravimo – metodas, be abejo, negali būti visiškai tikslus. Mažiausiai galime pasakyti apie prabą, kadangi jos tyrimai dėl daugumos metodų žalingumo muziejiniam eksponatui beveik netaikomi. Negausūs pavyzdžiai, kai Prahos grašių praba buvo tirta, įtraukti ir bus aptariami vėliau. Aptardami konkrečią atmainą, pirmiausia pateikiame S. Veselio teorinius rodiklius. Čia vartojame sąvoką „teorinius“, nes šis tyrinėtojas rėmėsi dviem lobiais, be to, iš vidurkių išvestas vidurkis yra mažiau tikslus nei bendras aritmetinis vidurkis. Po to pateikiame Labanoro lobio rezultatus ir šio lobio Prahos grašių masės rodiklių nuokrypį nuo teorinių. Ten, kur įmanoma, parodome masės rodiklių išsidėstymą pagal atmainas pozityviniu principu, t. y. išskiriame tas monetas, kurių masės rodikliai didesni nei ordinacijos norma. Toks išskyrimas, suprantama, subjektyvus. S. Veselio nurodytos atmainos pateikiamos I priede.

Gaila, kad rašant šį darbą nepavyko atlikti mokslui svarbių metalo prabos ir cheminės sudėties tyrimų, tačiau viliamės galėsią šį darbą nuveikti vėliau.

VACLAVO IV PRAHOS GRAŠIŲ DATAVIMAS

Tipologizuodami mes pažeidžiame S. Veselio loginę seką ir pirma pateikiame II.A1–II.A5 variantus, tik po to – II.B1–II.B4. Pastarasis variantas mūsų darbe sąlygiškai vadinamas „II.B1“, nes S. Veselio pateikiami kriterijai atskirti kitus šio porūšio variantus dėl didelio monetų nudilimo praktiškai negalėjo būti pritaikyti.

Iš čekų tyrinėtojų logišką ir argumentuotą Vaclavo IV Prahos grašių sistematizaciją pasiūlė S. Veselis, tačiau jis neįvardijo ordinacijų, kurios šiuo atveju yra svarbios. K. Castelinas įvardijo šias ordinacijas:

Pirmi valdymo metai – monetos masė 2,90 g, praba 820, gryo sidabro 2,38 g;
1405 m. monetos masė 2,66 g, praba 666, gryo sidabro 1,77 g;
1407 m. monetos masė 2,70 g, praba 610, gryo sidabro 1,62 g (Castelin, 1973, p. 23–24);
Husitai monetos masė 2,16g, praba 636, gryo sidabro 1,38 (Castelin, 1953, p. 28, tab. č. 2).

Be to, nurodoma, kad 1382–1386 metais Prahos grašio vertė smukusi apie 10% (ibid). Vadinasi, galime re-

1 lentelė. Procentinė išraiška

Valdovas	Baltarusija		Ukraina		Lietuva	
	Vnt.	%	Vnt.	%	Vnt.	%
Vaclavas II	–	–	6	0,03	–	–
Jonas Liuksemburgietis	–	–	118	3	1?	0,05
Karlas I	12	0,65	75	1,90	28	1,4
Vaclavas IV	1710	99	3705	94	1887	98
Georgas Podebradė	1	0,058	1	0,03	–	–
Vladislovas II	1	0,058	1	0,03	6	0,31
Ferdinandas I	–	–	4	0,10	1	0,05
Iš viso:	1724		3910		1923	

konstruoti tokią spėtiną trijų Vaclavo IV ordinacijų sistemą:

- I ordinacija: 1378–1386 metai;
- II ordinacija: 1405–1407 metai;
- III ordinacija: 1407–1419 metai ir galbūt husitų laikai.

Tokiu atveju iškyla logiškas klausimas, kaip galime susieti S. Veselio atmainas su ordinacijomis. Be to, kaip įveikti prieštaravimą tarp 1973 m. išsakytų teiginių ir 1953 m. pasakytos tezės, kad 1386 m. įvykusi akivaizdi reforma, sumažinusi 10 procentų Prahos grašio vertę? K. Castelinas nurodo šiuos argumentus:

1. Apie 1384 m. sumažinta smulkiųjų monetų vertė, tad tai logiškai turėjo paveikti ir Prahos grašį.
2. 1384 m. dukatas kainavo 18 grašių, o 1384 m. lapkritį – jau 18¼ grašio. Taigi piniginė reforma akivaizdi.
3. Lenkijos 1386 m. šaltiniai fiksuoja čekiškų „blogų“, „lengvų“ monetų atplūdį.

Matyt, autorius susipainiojo tarp dviejų įvykių: tikrai įvykusio smulkių monetų nuvertinimo ir įsivaizduojamos reformos. Jeigu valstybė sumažina smulkių monetų vertę, tai nebūtinai stambiosios turi būti nuvertinamos. Vėliau pats autorius teigs (Castelin, 1973, p. 23), kad 1382–1386 m. Prahos grašio kursas smukdavęs apie 2,5% per metus. Beje, pačioje Lenkijoje bloginant monetų kokybę, buvo nustatytas priverstinis grašio ir denaro santykis, grasinant baudomis tam, kas nepaklus. Taigi Čekijoje galėjo būti panašūs valdžios veiksmai: pirma sumažinama helerių ir kitų smulkių monetų vertė, o po to nuosekliai mažinama grašių vertė. Be abejonės, rinka tai pajuto ir, matyt, todėl rašoma apie „lengvus“ (su mažesniu sidabro kiekiu) ir „blogus“ grašius. Todėl ir pakyla dukato kursas – už Prahos grašį tenka mokėti daugiau smulkių monetų, be to, pats grašis vis labiau nuvertėja. Taigi autorius savo ankstyvajame darbe susipainiojo sąvokose ir pasiremdamas, mūsų nuomone, klaidingais argumentais padarė kiek ankstyvokas išvadas. Vadinas, 1386 metais reformos greičiausiai nebuvo.

Pasak S. Veselio, I.2 atmaina yra neabejotinai ankščiausia, o III.5 – pati vėlyviausia. Remdamiesi čekų tyrinėtojo pateiktomis raidės S formomis, galime išskirti I.1–I.3 atmainas į vieną grupę, II.A1–III.2 – į kitą ir III.3–III.5 – į trečią. Kiek toks išdėstymas būtų logiškas?

Pirmos grupės išskyrimą galime pateisinti, nes av. N raidės forma I.1–I.2 atmainose panaši, panašūs ir skiriamieji ženklai. Jeigu ši grupė yra ankstyviausia, galime ją sieti su pirmąja ordinacija.

Antra grupė yra per stambi, apimanti pernelyg daug tipologiškai skirtingų monetų. Bendras jų visų požymis yra tas, kad jose N raidė dažnai primena rusišką П. Šiuo požūriu akivaizdžiai išsiskiria III S. Veselio grupė. Iš likusių

monetų aiškiai išsiskiria II.A5 (akivaizdžiai panaši į I.1 pagal skiriamąjį ženklą – trilapį) ir II.B grupę (skiriamasis ženklas – žvaigždė). Pagal S. Veselį, II.A4 ir II.B grupės yra vienalaikės, taigi priklauso tam pačiam emisijos laikotarpiui. Vadinas, šias dvi grupes tikrai galime skirti antrai ordinacijai. Kadangi II.A1–II.A3 grupės nepanašios į mūsų pirmąją ordinacijai priskirtas grupes, jas irgi skiriame antrai ordinacijai. Būtinai chronologiškai turėtų būti vėlyviausias II.A5 variantas. Jį tenka skirti antrai ordinacijai. Taip visą S. Veselio antrąją atmainą priskiriame antrai ordinacijai. Trečioji atmaina, kuri yra vėlyviausia, tipologiškai nepanaši nei į pirmos, nei į antros ordinacijos monetas. Ją skiriame trečiai – paskutinei – ordinacijai.

Toks tipologinis suskirstymas, be abejo, yra sąlyginis, nes neišsprendžia keleto svarbių problemų: kuri atmaina buvo kalama pirma, kuri vėliau? Koks chronologinis santykis tarp įvairuojančių N, S raidžių, šrifto aukščio ir kt.? Kurios atmainos monetas buvo kalamos tarp 1386 ir 1405 metų? Į šiuos klausimus neatsakė čekų numizmatai, į juos negalime atsakyti ir mes.

LABANORO LOBIO VACLAVO IV PRAHOS GRAŠIAI LIETUVOS MUZIEJUOSE

Dabar Lietuvos muziejuose saugomi 393 Labanoro lobio Vaclavo IV Prahos grašiai. Pagal priklausomybę konkrečioms muziejams jie pasiskirsto taip:

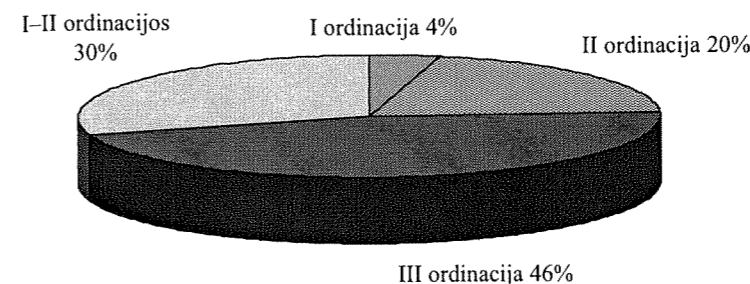
- Lietuvos nacionalinis muziejus – 141 grašis,
- Nalšios muziejus (Švenčionys) – 180 grašių,
- Utenos kraštotyros muziejus – 72 grašiai.

LABANORO LOBIO VACLAVO IV PRAHOS GRAŠIŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL ATMAINAS (PAGAL S. VESELĮ)

Pagal priklausymą konkrečioms atmainoms ir ordinacijoms Labanoro lobio Prahos grašiai išsidėstę labai netolygiai. Pagal esamą būklę tiksliai atpažinta 119 monetų, kurias galime suskirstyti į atmainas ir ordinacijas (2 lentelė) (1 grafikas).

2 lentelė. Labanoro lobio grašių išsidėstymas

Metai	Ordinacija	Kiekis
1378–1386	I	5
1405–1407	II	27
1407–1419	III	61
1387–1407	I–II	26

1 grafikas. Vaclavo IV nustatytų ordinacijų Prahos grašių išsidėstymas pagal atmainas

Kaip matome, mažiausiai rasta pirmos ordinacijos, iš jos viena moneta priklauso I.1 ir dvi – I.2 atmainoms, kurios chronologiškai yra ankstyviausios. Tarp antros ordinacijos daugiausia rasta II.B1 atmainos (9 monetas) ir II.A4 (8), tarp trečios ordinacijos – daugiausia III.5 atmainos (30). Tai, kad šios atmainos monetų rasta daugiausia, o tarp rastųjų aiškiai dominuoja vėlyviausios monetos, gali būti pagrindas duoti lobį. Aptardami Labanoro lobį, pirmiausia remsimės aiškiai nustatytų atmainų Prahos grašiais, nors jie tesudaro 119 monetų, t. y. apie ketvirtadalį.

IV.2. VACLAVO IV PRAHOS GRAŠIŲ MASĖ

Labanoro lobio Prahos grašių masės rodikliai, deja, nėra patikimi. LNM monetas yra konservuotos ir restauruotos, todėl originalios masės atkurti yra neįmanoma. Dalis monetų (47 vnt.) straipsnio rašymo metu buvo ekspozicijoje pritvirtintos prie stiklo, todėl jų masė padidėjusi. Kitų muziejų monetas, priešingai, nekonservuotos ir nerestauruotos, dažnu atveju koroduotos. Jų suteikiami duomenys taip pat labai sąlyginiai. Tai verčia visus masės duomenis vertinti atsargiai ir kritiškai.

Vaclavo IV pirmos ordinacijos Prahos grašių (6 monetos) masės vidurkis 2,6228 g. Iš šių monetų tik vienos masė (2,873 g) artima teorinei – nustatyta įstatymu – 2,90 g, tik vienos monetas masė (2,603 g) artima vidurkiui (2,622 g). 2,873 g sveriančią monetą turbūt reikėtų laikyti ankstyviausia lobio moneta, nes jos masė – tik 0,027 g – skiriasi nuo teorinės ordinacijos normos. Lenkų tyrinėtojai didžiausią leistiną nudilimą nurodo esant 5%. Tai, be abejo, ribinis skaičius, nes taip nudilus moneta netenka 0,145 g masės. Šioje monetoje nudilimo procentas, skaičiuojant jį nuo ordinacijos normos, siektų 0,9%. Turint omenyje, kad I ordinacijos Prahos grašiai Lietuvos rinkoje pasirodo vėlai, jie čia sudaro mažumą visų monetų, reikia prisiminti, kad pakeliui į Lietuvą šios monetos buvo išrenkamos, pasilie-

kant sunkesnes, o apyvarton leidžiant lengvesnes. Esant tokioms aplinkybėms, šią monetą galime laikyti ankstyviausia.

I ordinacijos Labanoro lobio Prahos grašių masės vidurkiai labai skiriasi nuo S. Veselio vidurkių vidurkio¹ ir teorinių ordinacijos nuostatų. Šiuos nuokrypius matome lentelėje. Skirtumo rodiklyje esantis minusas reiškia, kad lobio konkrečios atmainos vidurkinė masė mažesnė už palyginamąją teorinę, jeigu ji didesnė, rašomas teigiamas skaičius, nevarojant tam pliuso ženklo. Lentelėje pateiktos tik aiškiai nustatytos atmainos.

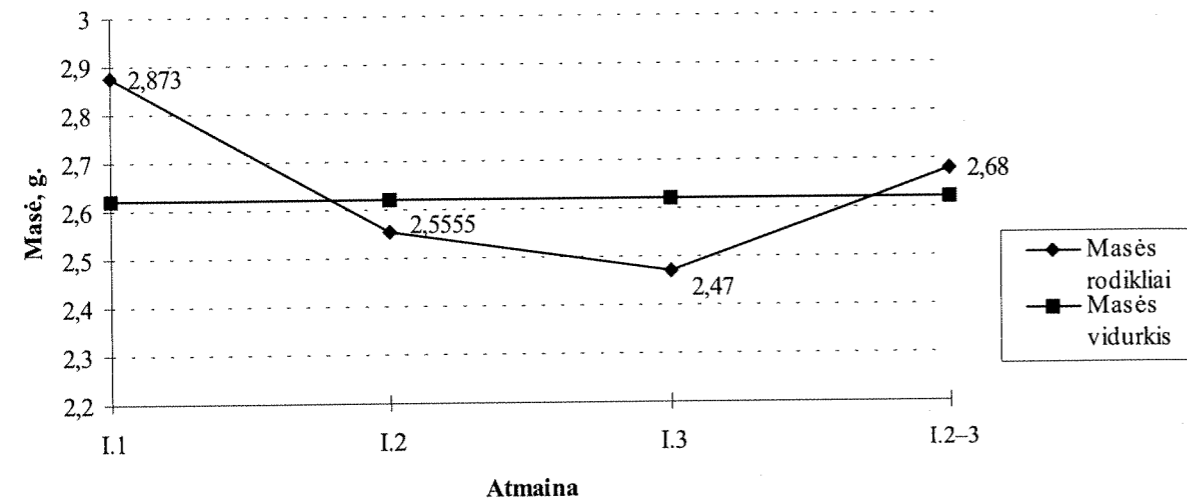
Pirmos ordinacijos vidurkių vidurkis pagal S. Veselį turėtų būti 2,622 g, Labanoro lobio Prahos grašių rodikliai duoda 2,5876 g, teorinės I ordinacijos normos yra šios: masė – 2,90 g, praba – 820, gryno sidabro kiekis – 2,38 g (3 lentelė) (2 grafikas).

3 lentelė. I ordinacijos rodikliai

Atmaina	Vidutinė masė, g	Skirtumas tarp realios ir ordinacijos masių, g
I.1	2,873	-0,027
I.2	2,545	-0,355
I.3	2,68	-0,220

Kaip matome, visų nustatytų I ordinacijos atmainų vidutinė masė gerokai mažesnė nei turėtų būti. Tai galima paaiškinti tuo, kad Prahos grašis į LDK rinką patenka gana vėlai. Remdamiesi lenkų tyrinėtojais (Kisieliewski,

¹ Terminu „vidurkių vidurkis“ vadiname vidurkį, išvestą iš pateiktų vidurkių, t. y. skaičių, gautą sudėjus S. Veselio pateiktus atmainų masių vidurkius ir gautą sumą padalijus iš vidurkių skaičiaus. Be abejonės, vidurkių vidurkis yra mažiau tikslus už paprastą vidurkį, tačiau, nesant galimybės patikrinti visus Čekijoje rastus Prahos grašius, teko pasitenkinti S. Veselio duomenimis.

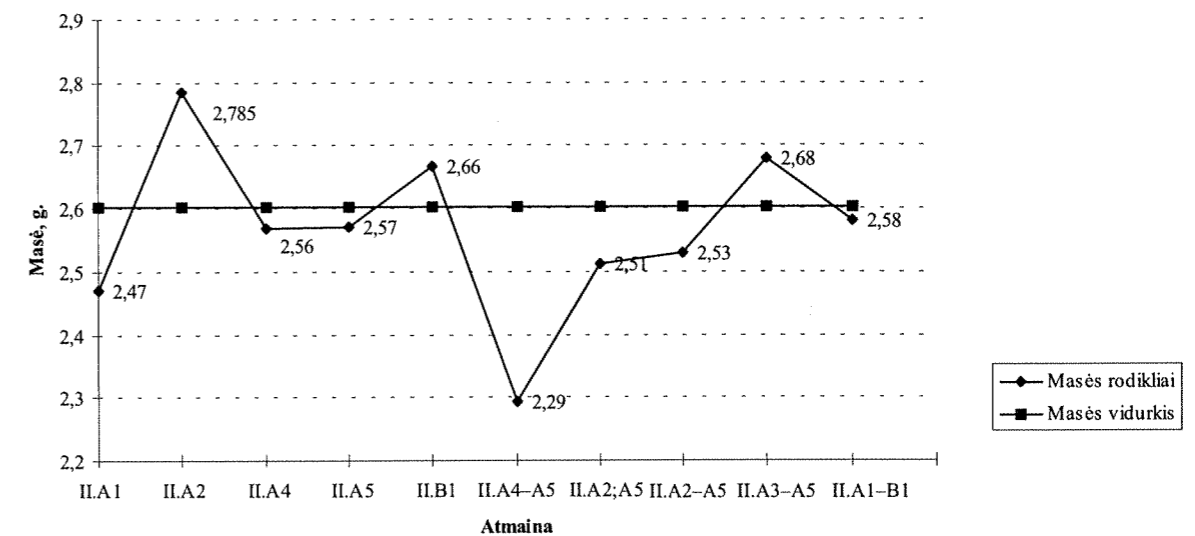
2 grafikas. Vaclavo IV pirmos ordinacijos Prahos grašių išsidėstymas pagal masę

1971, p. 73) galime teigti, kad Lietuvos lobiai veikiausiai pradėjo formuotis apie 1390 metus. Taigi patenka tokiu metu, kai net pačioje Lenkijoje ir Čekijoje pasitaikę sunkesni Prahos grašiai yra išrenkami.

Remdamiesi vidutiniu šios ordinacijos atmainų nuokrypiu nuo teorinės ordinacijos, galime pabandyti nustatyti monetų chronologiją. Bet kurios ordinacijos ankstyvosios atmainos yra sunkesnės ir geresnės prabos. Vėlesnės ordinacijos jau blogesnės prabos ir mažesnės masės. Sakykime, kad ordinacijos „viduje“ vyksta panašūs procesai – pirmosios atmainos sunkesnės ir geresnės prabos nei vėlyvesnės. Tokiu atveju būtų logiška, jeigu ankstyvųjų atmainų nuokrypio nuo teorinės masės vidurkis buvo didesnis teigiama prasme, o vėlyviausių – neigiama prasme. Be to, kalbant apie pirmąją Vaclavo IV Prahos grašių ordinaciją, nereikia pamiršti, kad iš šios ordinacijos Prahos grašių masės Lietuvą pasiekdavo jau išrankoti likučiai. Taigi pagal duomenų išsidėstymą gauname tokią seką: I.1, I.3, I.2 atmaina, iš kurių I.1 turėtų būti ankstyviausia, o I.2 – vėlyviausia. Gauname prieštaravimą, nes I.2 atmaina, pasak čekų tyrinėtojų, yra ankstyviausia, o ir tipologiškai (raidžių N, S rašyba) ji nedaug kuo skiriasi nuo ankstyviausios I.1 atmainos. Šį prieštaravimą būtų galima paneigti šiuo argumentu: laikydami I.1 ordinacijos monetą išimtimi, galime teigti, kad I ordinacijos Prahos grašiai Lietuvą pasiekia jau aprankoti kaimyniniuose kraštuose. Tikimybė, kad šioje masėje pasitaikys sunkesnis egzempliorius, nedidelė. Todėl – bent jau Labanoro lobyje – galime tarti sau,

kad I ordinacijos monetos lobį pasiekia tada, kai rinkoje vyrauja menkesnės kokybės Vaclavo IV Prahos grašiai. Tokiomis aplinkybėmis rinkoje galėjo cirkuluoti tokios I ordinacijos monetos, kurios savo mase buvo artimos II ar III ordinacijos Vaclavo IV Prahos grašių vidurkiui. Tokiu atveju turėtume daryti prielaidą, kad aptariamoms I ordinacijos monetoms per apytikriai 40 metų nudilo daugiau nei pusę gramo. Toks nudilimo laipsnis, remiantis lenkų tyrinėtojų, nerealus. Vadinasi, šios monetos galėjo būti nukaltos mažesnės, nei to reikalaujama, masės ir bėgant laikui neteko dalies (daugiausiai – apie 0,150 g) masės. Masės rodikliai čia svyruoja (neimant I.1) nuo 2,45 iki 2,68 g, t. y. III ordinacijos „leistinų normų“ ribose. Galima maksimali rekonstrukcija galėtų būti atitinkamai nuo 2,60 iki 2,83 g. Be abejo, toks rekonstravimo metodas yra daugiau negu hipotetinis, nes dar nesukurti moksliniai kriterijai objektyviai nustatyti monetos nudilimo laipsnį. Be to, galime pažiūrėti tų monetų, kurių turime daugiau nei vieną, masių rodiklių nuokrypius nuo ordinacijos normos. Juos galime padalyti į „teigiamus“ ir „neigiamus“. „Teigiamas“ rodiklis reikš, kad monetos masė didesnė už ordinacijos masę, „neigiamas“ – kad monetos masė mažesnė už ordinacijos nustatytą. Kadangi turime tik dvi tokias sąlygas tenkinančias monetas, pastebime, kad abiejų masės rodikliai neigiami.

Tokiu atveju verta pažiūrėti į S. Veselio pateiktus duomenis. Autorius nurodė 116 pirmos ordinacijos monetų,

3 grafikas. Vaclavo IV antros ordinacijos Prahos grašių išsidėstymas pagal masę

kurios pagal atmainas pasiskirstė taip: I.1 – 27 monetos, I.2 – 49 monetos, I.3 – 40 monetų. Vadinasi, iš aptariamoms ordinacijos akivaizdžiai pirmąją vėlyvesnės monetos. Pagal nuokrypį (jis, S. Veselio duomenimis, visur neigiamas) galime rekonstruoti tokią seką: I.1, I.2, I.3. Tačiau ar galime besąlygiškai remtis S. Veselio duomenimis? Matyt, ne. S. Vesely aprašė 116 pirmos, 447 antros ir 22 trečios ordinacijos monetas. Matome, kad jo aprašytoje medžiagoje akivaizdžiai daugiau ankstyvųjų monetų. Tuo tarpu Labanoro lobyje proporcijos šios: 5 pirmos, 21 antros ir 42 trečios ordinacijos monetos. Kaip matome, Labanoro lobyje akivaizdžiai daugiau vėlyvesnių monetų. Taigi S. Veselio aprašytame lobyje atsispindi ankstyvesnio periodo realybė, tuo tarpu Labanoro lobyje – gerokai vėlyvesnė.

Pateikti faktai mums neleidžia galutinai patvirtinti ar paneigti S. Veselio sistematizaciją. Mes galime patvirtinti faktą, kad I.1 atmaina yra pati ankstyviausia ir šios atmainos moneta yra ankstyviausia Labanoro lobyje moneta. Tipologiškai I.2 atmaina turėjo eiti po I.1, tačiau Labanoro lobyje medžiaga to nepatvirtina.

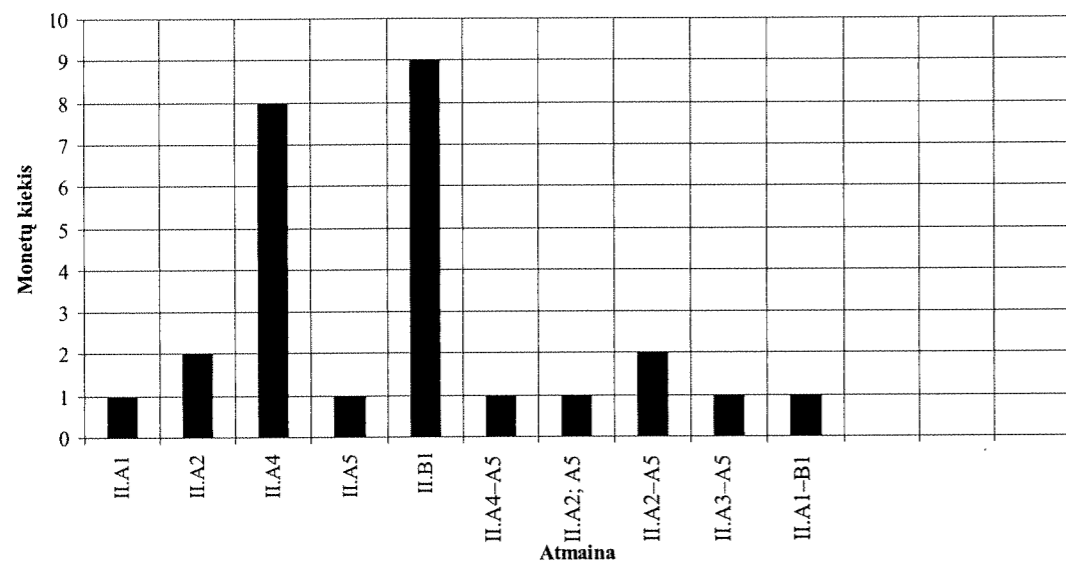
Antros ordinacijos vidurkių vidurkis, anot S. Veselio, turėtų būti 2,6266, iš Labanoro lobyje Prahos grašių rodiklių gaunamas 2,6043 g dydis, teorinės II ordinacijos normos yra šios: masė – 2,66 g, praba – 666, gryno sidabro kiekis – 1,77 g (4 lentelė) (3 grafikas) (4 grafikas).

4 lentelė. II ordinacijos rodikliai

Atmaina	Vidutinė atmainos masė, g	Skirtumas tarp realios ir ordinacijos masių, g
II.A1	2,470	-0,19
II.A2	2,80	0,14
II.A4	2,569	0,091
II.A5	2,57	0,09
II.B1	2,668	0,008

Šiuo atveju, naudodami I ordinacijai taikytą metodologiją, galime sukurti loginę atmainų seką: II.A2, II.A4, II.A5, II.B1, II.A1. Gauname prieštaravimą, nes II.A1 atmaina, pagal čekų tyrinėtojus, turi būti ankstyviausia, o II.A5 – vėlyviausia.

II.A1 atmaina tipologiškai artima I.3 atmainai, kuri galėjo būti paskutinė I ordinacijos atmaina. Pagal rv. skiriamąjį ženklą II.A1 irgi priskirtinas ribai tarp I ir II ordinacijų. Be to, Labanoro lobyje rasta tik viena II.A1 ir II.A5 moneta. Šiuo atveju, turėdami didesnę monetų skaičių, galime paklausti savęs: kuriais duomenimis verta labiau pasitikėti: ar vienos monetos, ar monetų sandaugos? Kuri iš šių dviejų grupių labiau atspindės rinkos tendencijas? Mes spėjame, kad labiau pasitikėtina sandaugomis, t. y. monetų grupėmis, turinčiomis ne mažiau kaip dvi monetas. Tų atmainų, kurios atstovaujamos tik vienos monetos, neįtraukiame į loginę seką. Galime pasižiūrėti monetų grupių

4 grafikas. Vaclavo IV antros ordinacijos Prahos grašių išsidėstymas pagal atmainas

nuokrypio rezultatus: II.A2 – visi teigiami, II.A4 – du teigiami ir šeši neigiami, II.B1 – penki teigiami ir keturi neigiami. Jeigu tarsime, kad paprastai monetų grupėje sunkesnės bus ankstyvesnių atmainų, o lengvesnės – vėlyvesnių, galėsime išdėstyti tokią seką: II.A2, II.B1, II.A4. Tai neprieštarauja S. Veselio teiginiui, kad II.A3 ir II.B atmainos buvo viena laikės. Be to, mūsų pateikti duomenys liudytų, kad II ordinacijos emisijos laiku Lietuvos rinkose jau buvo įsigalėjęs sunkesnių monetų atrakinėjimas. Tam tikrą jo chronologiją rodo ir atmainų seka: ankstyviausioje II.A2 – visos sunkesnės už ordinacinę normą, II.B1 – apie 50%, o priešpaskutinėje II.A4 – jau tik ketvirtadalis.

Pagal S. Veselio pateiktus duomenis galime atlikti šio tyrinėtojo aprašyto lobio II ordinacijos rekonstrukciją: II.B1, II.B2, II.A5, II.A1, II.A2, II.A3, II.A4. Kaip matome, paties tyrinėtojo duomenys prieštarauja jo susikurtai sistemai. Kadangi II ordinacija aiškiai išsiskiria į A ir B pogrupius, galime šias grupes tyrinėti atskirai. Taigi gausime dvi logines sekas: II.A5, II.A1, II.A2, II.A3, II.A4 ir II.B1, II.B2, II.B3, II.B4. Vadinas, B grupės sistematizacija pasiteisina. Sunkiau dėl A grupės, ypač II.A5 atmainos. Pagal skiriamąjį rv. ženklą ši atmaina labai artima II.A1, tačiau gerokai skiriasi N raidės rašyba. I atmainos skiriamasis ženklas – trijų apskritimų rozetė – pereina ir į II ordinaciją, čia ją matome atmainose, kurios priskiriamos II ordinacijos kaldinimo pradžiai (II.A1, II.A2). Vėliau A grupėje rozetė pakinta į apverstą I.1 atmainos trilapį. Atmaina su „normaliu“ trilapiu, pasak S. Veselio, turėtų būti paskutinė, nors masės rodikliai rodo priešingai. Pa-

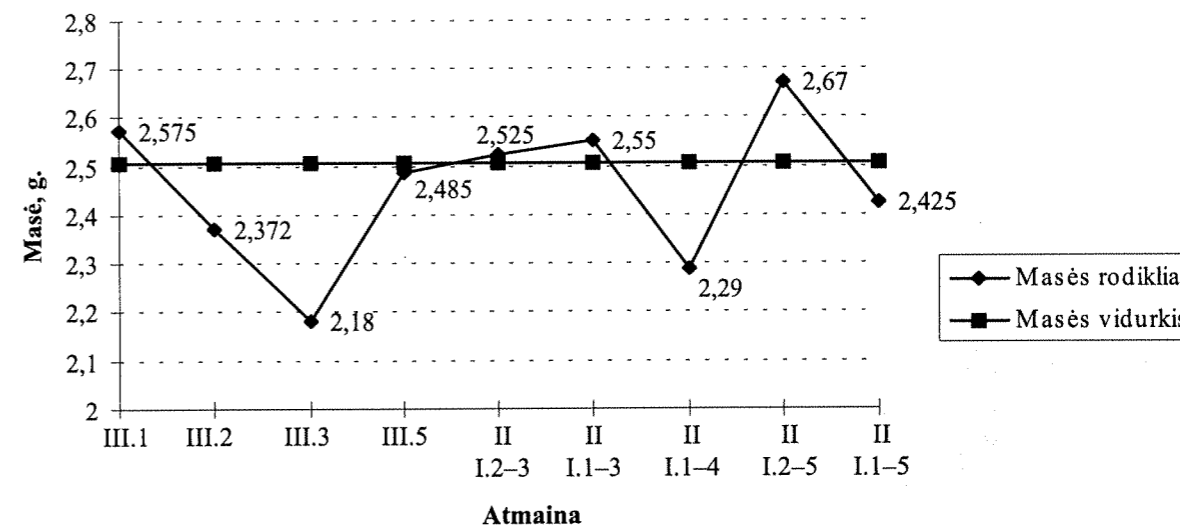
žymėtinas ir masių rodiklių svyravimas S. Veselio aprašytame lobyje. II.B1 atmaina sunkesnė už normą 2,78%, o II.B1 – tik 0,67%, II.B3 lengvesnė 1,24%, o II.B4 – 2,74 % už ordinacijos normą. S. Vesely net nepabandė kaip nors paaiškinti tokio staigaus masių rodiklio svyravimo.

Taigi remdamiesi Labanoro lobiu, galime patvirtinti S. Veselio teiginį, kad II.A3 ir II.B grupių emisija buvo viena laikė. Tuo tarpu paties S. Veselio pateikti duomenys rodo, kad tai galėjo būti arba atskira emisija – tokiu atveju jos pradžia sietina su II ordinacijos pradžia – arba II.B tipo monetos buvo leidžiamos nuosekliai, t. y. pirmiausia ėjo II.B1, po to II.A1, II.B2, II.A2, II.B3, II.A4, II.B4.

Lieka neaiškus II.A5 atmainos klausimas. Tipologiškai ši atmaina artima I.1, tačiau N ir S raidžių rašyba skirtinga nuo šios. Tiek Labanoro lobio, tiek S. Veselio duomenimis, ji turėjo būti kalama pirma.

Iš Labanoro lobio II ordinacijos randame dvi monetas, artimas vidurkinėms reikšmėms: tai II.A4 atmainos moneta, sverianti 2,607 g (nuokrypis 0,4%), ir II.A1–II.B1 atmainoms priskiriama 2,581 g sverianti moneta (nuokrypis 0,5%).

Trečiosios ordinacijos vidurkių vidurkis, anot S. Veselio, turėtų būti 2,432 g, Labanoro lobio monetos duoda 2,456 g, teorinės III ordinacijos normos yra šios: masė – 2,70, praba – 610, gryno sidabro kiekis – 1,62 g (5 lentelė) (5 grafikas).

5 grafikas. Vaclavo IV trečios ordinacijos Prahos grašių išsidėstymas pagal masę

5 lentelė. III ordinacijos rodikliai

Atmaina	Vidutinė atmainos masė, g	Skirtumas tarp realios ir ordinacijos masių, g
III.1	2,575	-0,125
III.2	2,327	-0,372
III.3	2,18	-0,52
III.5	2,485	-0,215

Kaip matome, visos atmainos lengvesnės už ordinacijos vidurkį. Išdėstę pagal nuokrypį nuo ordinacijos normų, gautume tokią loginę seką: III.1, III.5, III.2, III.3. Atmetus vienos monetos teatsovaujamą III.3 atmainą, gautume tokią seką: III.1, III.5, III.2. Gauname prieštaravimą. Tai, kad III.1 atmaina yra ankstyviausia, patvirtina ir čekų tyrinėtojai, ir mūsų duomenys. Iš 6-ių šiai atmainai priskiriamų monetų 2 sunkesnės už ordinacijos vidurkį, 4 – lengvesnės. Vadinas, čia tarsi pratęsiama II ordinacijos tradicija.

Pagal atmainas III ordinacijos Labanoro lobio monetos išsidėčiusios gausiau. Tik III.3 atmaina atstovaujama 1 monetos, visos kitos atmainos – grupėse po 3 ir daugiau monetų. Pagal masės kriterijus galime sukurti tokią loginę seką: III.1, III.5, III.2, III.3. Šiuo atveju matome, kad III.1 atmainos datavimas remiantis teoriniais ir faktiniais duomenimis sutampa – ji yra ankstyviausia. Tuo tarpu visų kitų atmainų datavimas – problemiškas. Iš mūsų pateik-

tos sekos galime išbraukti III.3 atmainą, kadangi ją tesudaro viena Labanoro lobio moneta. Tokiu atveju gautume trijų narių seką: III.1, III.5 ir III.2. Išsiaiškinti tiesą galėtų padėti mūsų jau taikytas atmainos masės rodiklių („teigiamų“ ir „neigiamų“) kriterijus. Remiantis juo, III.1 atmainoje 2 monetos sunkesnės ir 4 – lengvesnės už ordinacijos normas, III.2 atmainoje – visos lengvesnės, III.5 atmainoje – 5 sunkesnės ir 27 lengvesnės. Šiuo atveju gauname sąsąuką su II ordinacijos monetomis, konkrečiai su II.A4 grupe, kur iš 8 monetų 2 sunkesnės ir 6 lengvesnės už ordinacijos normą. III.1 atmainos rodiklis (1/3) savotiškai pratęsia II ordinacijos tradiciją, tačiau neįgyja tąšos III.2 atmainoje ir duoda visiškai prastą rezultatą III.5 atmainoje – 1/6, t. y. dvigubai mažiau nei III.1.

Mums sunku paaiškinti, kodėl III.2 ir III.3 atmainų masė gerokai mažesnė nei III.5. Faktas yra tas, kad tipologiškai tyrinėtojai beveik vienbalsiai pripažįsta, kad III.5 atmaina buvo paskutinė Vaclavo IV kaltoji, jos kalimą galėjo pratęsti husitai. Remdamiesi tuo, visas sunkiausias šios atmainos monetas neabejotinai priskiriame Vaclavo IV valdymui.

S. Veselio duomenys pateikia įdomų vaizdą – pagal masės rodiklius galime rekonstruoti tokią loginę seką: III.2, III.5, III.3, III.4, III.1. Kalbėdami apie III.1 monetą, sveriančią 1,675 g, turėtume konstatuoti, kad S. Vesely tikriausiai susidūrė su kraštutinai mažos masės moneta ir į šį rodiklį, nuo ordinacijos normų nukrypstantį 38%, neturėtų būti atsižvelgiama, juo labiau kad tas rodiklis tik vienos monetos. Kita vertus, pakankamai aukštą III.5 atmainos

masės rodiklį S. Veselio aprašytame lobyje galima paaiškinti palyginti ankstyvu lobio užkasimo laiku – kaip jau minėjome, lobio daugumą sudarė I–II ordinacijos monetos (516), o III ordinacijos Prahos grašiai sudarė tik 22 monetas. Iš šių monetų 14 priklausė III.2 atmainai, po 1 – III.1, III.3, III.4, o III.5 priklausė 6 monetos. Vadinasi, III ordinacijos Prahos grašiai į S. Veselio aprašomą lobį pateko anksčiau, dar nespėjus paplisti paskutinės atmainos monetoms. Labanoro lobyje dominuoja vėlyvosios monetos, t. y. Prahos grašiai, atstovaujantys III ordinacijos normoms. Vadinasi, bendri nuokrypių vidurkiai čia ne visada gali būti patikimi.

Remdamiesi tuo, kas pasakyta, galime teigti, kad III.1 atmaina III ordinacijoje tikrai buvo pirma – tai įrodo ir tipologiniai, ir statistiniai tyrimai. III.5 atmaina tipologiškai yra pati vėlyviausia, kaldinta tiek Vaclavo IV, tiek husitų valdžios, tačiau statistiniai tyrimai to nepatvirtina. Galimas daiktas, husitų valdžia kalė Prahos grašius visais likusiais III ordinacijos spaudais, tarp kurių, suprantama, buvo ir III.3 atmaina. Remdamiesi tuo, galime spėti, kad III.3 atmaina Labanoro lobin pakliuvo husitiniu laiku ir šios atmainos Labanoro lobio monetos yra nukaltos jau

husitų laikais. Tai leistų paaiškinti mažą šių monetų masę, tačiau jokio objektyvaus įrodymo ar juo labiau rašytinio šaltinio šiam teiginiui pagrįsti neturime ir nedrįstame jo siūlyti kaip išeities iš susidariusio prieštaravimo.

Pasak J. Kisieliowskio, po 1390 m. lobiuose beveik išnyksta daugiau nei 3 g sveriantys grašiai – tiek Vaclavo IV, tiek Karlo I. Ši išvada yra svarbi datuojant tiek Labanoro, tiek kitus Lietuvos lobius, susidedančius iš Prahos grašių ir pirmųjų lietuviškų monetų.

Likusios Vaclavo IV Prahos grašių atmainos sunkiau nustatomos. Atskirą grupę sudarytų abejotino priklausomumo atmainos. Tuo atveju, jei moneta pagal vieną ar kitą požymį panaši į atitinkamą S. Veselio atmainą, tačiau dėl priskyrimo turėjome abejonių, prie atmainos rašydavome klausuką. Kadangi daugelis monetų nudilusios, sunkiai beatpažįstamos, susidarė nemaža tokių monetų grupė. Šios grupės duomenys nėra labai svarbūs mokslui, kadangi vėliau, konservavus ir restauravus, būtent šitie duomenys gali labiausiai kisti. Turėdami omenyje tai, kad lobis yra nedaloma visuma, pateikiame šios grupės duomenis (6 lentelė).

6 lentelė. Abejotinų grašių rodikliai

Nr.	Atmaina	Kiekis	Masės vidurkis, g	Artimų ordinacijos normai monetų masė, g	Monetos, lengvesnės už ordinacijos normą, vnt	Sunkesnių už ordinacijos normą monetų masė, g
1	I.2 (?)	12	2,670	2,835; 2,90	9	2,99
2	I.1–2 (?)	1	1,95	–	1	–
3	I.3(?)	3	2,487	–	3	–
4	II.A1(?)	3	2,453	2,62	2	–
5	II.A2 (?)	1	2,62	2,62	–	–
6	II.A3 (?)	1	2,749	–	–	2,749
7	II.A4 (?)	9	2,501	2,65	5	2,68; 2,69; 2,72
8	II.A5 (?)	5	2,554	–	4	2,78
9	II.B1 (?)	3	2,523	–	3	–
10	III.1 (?)	3	2,552	–	3	–
11	III.1–2 (?)	1	2,57	–	1	–
12	III.2 (?)	4	2,555	–	4	–
13	III.3 (?)	1	2,36	–	1	–
14	III.5 (?)	5	2,500	–	4	2,815
15	III.1–5 (?)	11	2,513	2,67	8	2,73; 2,77

Iš viso turime 63 monetas, kurios pagal spėjimą priklausomybę ordinacijoms pasiskirsto taip:

I ordinacija (?) – 16 monetų, iš jų 2 artimos ordinacijos normai, 1 sunkesnė;

II ordinacija (?) – 22 monetos, iš jų 3 artimos ordinacijos normai, 5 sunkesnės;

III ordinacija (?) – 25 monetos, iš jų 1 artima ordinacijos normai, 3 sunkesnės.

Pasiskirstymas pagal atmainas neparodo bendros tendencijos, nes, imant konkrečiai nustatytas atmainas (15 pozicija šiuo atveju iškrepta), akivaizdžiai pirmuoja I.2 ir II.A4 atmainos. 9 monetos sunkesnės už savo ordinacijos normas, 5 sąlygiškai artimos joms. Bendras sunkesnių monetų masės vidurkis 2,76933 g, t. y. rodiklis, artimesnis III ordinacijai. Pagal priklausomybę atmainoms sunkesnės monetos pasiskirsto taip:

I ordinacija – 1 moneta;

II ordinacija – 5 monetos;

III ordinacija – 3 monetos.

II ordinacijos sunkesnių monetų masės vidurkis 2,7838 g. Išdėlioję monetų masių rodiklius didėjimo tvarka, gauname tokią seką: 0,075%; 0,112%; 0,225%; 0,30% (2 vnt).

III ordinacijos sunkesnių monetų masės vidurkis 2,77 g. Kaip matome, jis mažesnis už II ordinacijos rodiklius. Išdėlioję monetų masių rodiklius didėjimo tvarka, gauname tokią seką: 0,11%; 0,2592%; 0,426%. Taigi, nors masės vidurkis sunkesnėse spėtinose III atmainos monetose mažesnis, teigiamas nuokrypis nuo ordinacijos normų didesnis. Jeigu šios monetos ir iš tiesų priklauso toms ordinacijoms, kurioms jas pabandėme priskirti, tokį reiškinį būtų galima aiškinti tuo, kad II ordinacija pakliuvo į Lietuvą apie 1405–1407 metus. Gyventojai galėjo išmokti atsirinkti vertingesnes monetas, tuo tarpu po Vaclavo IV mirties plūstelėjus prastesnių husitų monetų bangai, galimybė atsirinkti sunkesnę, nei turėtų būti pagal ordinaciją, monetą tapo gerokai mažesnė. Sunkiosios monetos, matyt, nebebuvo kaldinamos, o jei ir pakliūdavo, tai tik Vaclavo IV kalimo. Tokioje situacijoje logiška, kad bus atrenkamos ne sunkesnės už teorinę ordinacijos normą, o apskritai sunkesnės. Tačiau iš III (?) ordinacijos turime tik vieną monetą, mase artimą šios ordinacijos normai. Iš to galime daryti preliminarią išvadą, kad, matyt, mūsų aptariamose spėtinose III ordinacijos monetos, patekusios į Lietuvą, buvo kaldintos jau husitų, kurie, mūsų nuomone, negalėjo kalti geresnių monetų, nei to reikalavo III ordinacija. Klausimas, ar husitai tų normų iš viso laikėsi. Taigi, šioje situacijoje išrenkamos tos monetos, kurios mase artimesnės Vaclavo IV trečios ordinacijos normoms.

Atskirai reikėtų aptarti spėtinų ordinacijų monetas, mase artimas ordinacijų normoms. Tik viena moneta tiksliai atitinka ordinacijos normas, tai I.2 (?) moneta, sverianti 2,90 g. Likusių monetų paklaidos: –0,0375%, –0,11%. –0,150% (2 vnt), –0,224%. Mūsų minėta I.2 (?) moneta, tiksliai atitinkanti ordinacijos standartus, į šią seką neįtraukiama. Iš pateiktų masės rodiklių galime daryti išvadą, kad šios monetos galėjo būti nukaltos laikantis ordinacinių normų.

Pabaigoje belieka aptarti nenustatytų ordinacijų Prahos grašius. Tarp jų mus domintų ribinių masių monetos, t. y. lengviausios ir sunkiausios. Lengvomis vadiname monetas, sveriančias iki 1,99 g. Tokių turime šešias. Jų masės: 1,86, 1,90, 1,92, 1,96, 1,99. Tarkime, jos buvo nukaltos jau husitų laikais pagal K. Castelino nustatytą normą. Tokiu atveju nuokrypis nuo normos (2,16 g.) būtų: –0,30g; –0,26 g; –0,24 g; –0,20g; –0,17 g. Arčiausiai spėtinų nudilimo normų – jei tik būtų galima jas objektyviai nustatyti – yra paskutinė sekos moneta. Galime spėti, tačiau tik spėti, kad ji galėjo būti nukalta jau husitų laikais. Toks teiginys teisingas tik tiek, kiek teisingas K. Castelinas, nurodydamas husitų laikų Prahos grašių teorinius duomenis. Tačiau net ir laikantis K. Castelino teorijos sunku paaiškinti 0,30 g nudilimą. Teoriškai vienintelis mums atrodantis logiškas paaiškinimas būtų tas, kad husitai galėjo kaldinti monetas paskubomis, nesirūpindami jų kokybe (pasak N. Sobolevos, jau Vaclavo IV laikais Prahos grašiai kaldinti sudilusiais spaudais) ar bent kokia, tegu ir teorine, norma. Galbūt pablogėjus sukilėlių padėčiai, imta masiškai kaldinti monetas, sveriančias apie 2 gramus. Be abejo, mūsų išsakytos mintys tėra teorija.

Moksliniu požiūriu svarbios ir sunkios monetos. Sunkiomis vadiname tokias monetas, kurių masė lygi ar didesnė nei 2,90 g, t. y. artima Vaclavo IV pirmos ordinacijos teorinėms normoms. Tokių monetų turime tris. Jų masės: 2,90; 2,98; 2,99. Neturėdami nė vieno objektyvaus nudilimo laipsnio nustatymo kriterijaus ar metodologijos, negalime pasakyti, kiek šios monetos galėjo svirti, kai buvo nukaldintos. Jei tikėtume lenkų tyrinėtojų išvadomis, kad Vaclavo IV Prahos grašis nudildavo daugiausiai apie 0,15 g, sunkesnių grupei būtų galima priskirti ir monetas, sveriančias nuo 2,80 g. Tokiu atveju mūsų aptariamų monetų grupėje atsirastų šios 8 pozicijos: 2,80 g (3 vnt.); 2,82 g; 2,83 g; 2,84 g; 2,85 g; 2,86 g. Pridėję hipotetinį maksimalų nudilimą gautume, kad šios monetos išleidimo apyvarton momentu galėjo svirti 2,95, 2,97, 2,98, 2,99, 3,01 g. Visi šie skaičiai lyg ir liudytų, kad ir ši grupė potencialiai priskirtina I ordinacijai, ta-

čiau toks požiūris per drąsus. Kadangi šiuo metu nėra objektyvios mokslinės metodologijos, kaip tiksliai nustatyti monetos nudilimo laipsnį ir su tuo susijusius masės pokyčius, mūsų pridedamas teorinis maksimalaus nudilimo skaičius parodo tik hipotetinę masę. Realios masės rekonstravimas mūsų atveju neįmanomas.

Atskiras klausimas – tai galimas sunkesnių monetų priiskyrimas kuriai nors atmainai ar ordinacijai. Deja, ir čia tikslumas neįmanomas. S. Veselio duomenimis (Vesely, 1955), masės rodikliai nuo 2,80 iki 2,95 g priklausė šių atmainų monetoms: I.1, II.B3, III.5, t. y. visų trijų ordinacijų Prahos grašiams.

Vidutinė nenustatytos ordinacijos Vaclavo IV grašių masė yra 2,441 g. Iš visų 193 monetų su nenustatyta ordinacija 56 yra lengvesnės už šį vidurkį, 4 – artimos jam, likusios 133 – sunkesnės.

LABANORO LOBIO VACLAVO IV PRAHOS GRAŠIŲ PRABA

Vaclavo IV Prahos grašių prabos tyrimai kol kas yra viena iš didžiausių šių monetų tyrimo problemų. Ilgą laiką šie tyrimai buvo neatsiejami nuo monetos žalojimo, todėl visiškai suprantama, kad nedaugelis ryždavosi gauti monetą. Dabar yra naudojamos naujos technologijos, leidžiančios nežaloti daikto, tačiau tokie tyrimai turi vieną iš dviejų neigiamų savybių: vienu atveju nustatoma tik praba, nieko nekalbant apie metalo sudėtį. Šie tyrimai Lietuvoje yra pigiausi ir prieinamiausi tyrinėtojams. Jie atliekami tiriant monetą prabavimo akmeniu, yra gana patikimi ir nebrangūs. Kita dabar naudojama technologija – rentgenofluorescencinis tyrimas, taikomas keletose įstaigose. Ši technologija pasižymi tuo, kad leidžia tirti ne tik prabą, bet ir daikto metalo sudėtį. Pagal turimą aparatūrą įvairuoja galimybės ištirti daiktą: vienu galima tirti tik miltelių formos daiktą, kitur – bet kokį ribotą matmenų daiktą. Šio tyrinėjimo neigiama savybė ta, kad rentgeno spindulys iškreipiamas nelygaus monetos paviršiaus. Tokiu atveju duomenys iškraipomi. Be to, atskirais atvejais asmenys, atliekantys šiuos tyrimus, prašo etaloninio pavyzdžio. Tiriant viduramžių monetas to padaryti, suprantama, neįmanoma.

Čia neaptariame spektrinių tyrimų, kadangi jie, kaip žalojantys eksponatą, muziejininkams nepriimtini.

Tyrimus apsunkina ir tai, kad jei moneta atiduodama po restauravimo, jos paviršiuje yra konservuojančių medžiagų sluoksnis, galintis daryti įtaką tyrimams. Be to, galimas netolygus sidabro pasiskirstymas, ypač Prahos gra-

šio paviršiuje. Šiomis sąlygomis vienintelė mums atrodanti reali perspektyva – rentgenofluorescencinis kelių atsitiktinai parinktų monetos vietų tyrimas, siekiant sumažinti paklaidą. Be to, prieš atiduodant monetą tirti, būtų būtina pašalinti apsauginį konservuojantį sluoksnį. Monetą ištyrus, šis sluoksnis galėtų būti vėl uždėtas.

Pirmasis iš lietuvių numizmatų tokius tyrimus atliko Povilas Karazija (Karazija, 1941, p. 41). Buvo tiriami trys Prahos grašiai, juos tyrė Kauno universiteto Technologijos fakulteto laboratorija ir Kauno prabavimo rūmai. Mokslo vardan šie Prahos grašiai faktiškai buvo paaukoti – tyrimams pateikta nuo 0,825 iki 1,815 g. Tiriančios įstaigos panaudojo nuo 0,200 iki 0,276 g metalo. Gauti rezultatai parodė, kad pateiktų Prahos grašių praba svyruoja nuo 640 iki 652 (Kauno universiteto duomenimis) arba nuo 652 iki 656 (Prabavimo rūmų duomenimis). Vidutinė praba, remiantis Kauno universiteto duomenimis, būtų 644,5, pagal Prabavimo rūmų duomenis – 656,25. Tai įrodo, kad P. Karazijos pateikti Prahos grašiai priklauso III ordinacijai ir tikriausiai III.5 atmainai. Veikiausiai jie buvo kaldinti jau husitų laikais. Vidutinė Krūminių lobio Prahos grašių masė – 2,547 g, iš jų tik tris galime pavadinti sunkesniais – tai Nr. 206–208 (Karazija, 1941, p. 31), sveriantys atitinkamai 2,798, 2,820 ir 2,940 g. Šios trys monetos liudyto, kad Krūminių lobis veikiausiai nebuvo paslėptas anksčiau nei 1390 m. Gaila, kad autorius nenurodo, kokios konkrečiai monetos buvo tirtos.

Savo studijoje apie Jarošovo lobį prabos tyrimus – tiesa, ne visoms atmainoms – padarė ir S. Vesely (7 lentelė).

7 lentelė. S. Veselio duomenys

Atmaina	Vidutinė masė, g	Tirtos monetos masė, g	Praba
I.1	2,741	2,95	767
I.2	2,740	?	723
II.A2	2,610	2,70	690
II.B3	2,627	2,95	661
II.B3	2,627	2,51	675
II.A5	2,668	2,65	683
III.2	2,674	2,67	665
III.5	2,637	2,89	620

S. Veselio tyrimai, susiję su dviem skirtingos masės monetomis, yra svarbūs tyrinėjant Prahos grašius. Kaip mato-

me, II.B3 sunkesnis egzempliorius turi mažesnę prabą, gryno sidabro kiekis jame – 1,9495 g. Lengvesnis egzempliorius turi didesnę prabą, tačiau gryno sidabro kiekis jame – 1,6942 g. Kaip matome, Jarošovo lobyje Prahos grašiai buvo išrinkinėjami. Kartu matome, kad egzistavo objektyvus pagrindas išrinkinėti. Labiausiai nuo nustatytų normų nukrypsta I ordinacijos Prahos grašiai. II ordinacija pateikia dar įdomesnius duomenis: tik vienos monetos praba (661) žemesnė už norminę (666), kitų trijų prabos aukštesnės. Pažymėtina, kad netgi II.A5 atmainos moneta, kurios masė (2,668 g) artima norminei (2,660), parodo didesnę prabą, nei turėtų būti. Pateikti faktai leistų teigti, kad, remiantis *al marco* kalimo principais, sunkesnės monetos turėjo prastesnę prabą, tuo tarpu lengvesnės buvo gaminamos iš geresnio sidabro. Tačiau šis principas neišlygino skirtumo tarp gryno sidabro kiekio, kuris sunkesnėse monetose vis tiek išliko didesnis, viršydamas ordinacijos normą. Kita vertus, sunku paaiškinti tą faktą, kad ordinacijos normoms artima moneta yra geresnės prabos, nei turėtų būti. III ordinacijos S. Veselio tirtų monetų praba irgi aukštesnė už teorinę 610-ąją. Kaip matome, savo tyrimams S. Vesely paėmė ankstesniosios atmainos norminės masės monetą ir vieną vėlyviausios (dar Vaclavo IV kalimo) didesnės masės monetą. Gautas rezultatas turėtų būti objektyvus. Koks gi tas rezultatas? Kaip ir II ordinacijoje, matome, kad III.2 norminės masės moneta turi 665 prabą ir 1,729 g gryno sidabro, tuo tarpu III.5 sunkiosios monetos praba 620, gryno sidabro kiekis 1,7918. Vadinasi, III ordinacijos monetos patvirtina jau II ordinacijoje mūsų pastebėtą dėsnį, kad sunkesnių monetų praba yra žemesnė, tačiau gryno sidabro kiekis nepaisant to išlieka didesnis nei kitų. Iš S. Veselio tyrimų galime padaryti išvadą, kad sunkesnės monetos yra žemesnės prabos, tačiau gryno sidabro kiekis jose yra didesnis nei lengvesnėse monetose. Tai sudarė objektyvų pagrindą išrinkinėti monetas, kadangi susidarantis ~0,29 g skirtumas, turint didesnę monetų kiekį, galėjo duoti papildomą pelną. Sunku paaiškinti tą faktą, kad S. Veselio tirtos I ordinacijos monetos buvo žemesnės prabos, nei turėtų būti.

Dviejų Verkių lobio Prahos grašių prabos tyrimus atliko Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus Kaune. Monetos buvo tiriamos rentgenofluorescenciniu būdu. Tirtas III.5 atmainos Vaclavo IV Prahos grašis parodė 636 sidabro prabą, vario priemaišos sudarė 23,5%. Šios monetos masė 2,750 g. Kita moneta su nenustatyta ordinacija, sverianti 2,747 g, buvo 711 prabos, vario priemaišos

sudarė 16,7%². Moneta, kurios ordinacijos vizualiai nenustatėme, galėtų būti priskirta I ordinacijai arba II ordinacijos pradžia.

LABANORO LOBIO KARLO I PRAHOS GRAŠIAI LIETUVOS MUZIEJUOSE

Šiuo metu Lietuvos muziejuose saugomi penki Karlo I Prahos grašiai. Pagal priklausomybę muziejams jie pasiskirsto taip:

Lietuvos nacionalinis muziejus – 2 grašiai;
Švenčionių Našios muziejus – 2 grašiai;
Utenos kraštotyros muziejus – 1 grašis.

E. Ivanausko lobių kataloge nurodyta, kad Našios muziejuje saugoma keturi Karlo I grašiai. Dvi monetos, įtrauktos šio muziejaus apskaiton kaip Karlo I grašiai, iš tiesų priklauso Vaclavui IV.

LABANORO LOBIO KARLO I PRAHOS GRAŠIŲ PASISKIRSTYMAS PAGAL ATMAINAS (PAGAL V. PINTĄ)

1370–1378	V c\1–4	2,686
1370–1378	V c\1–4	2,79
?	I.1–V a\1–4	2,684
?	?	2,56
?	?	2,45

Iš esamų Karlo I Prahos grašių dėl nudilimo tiksliai negalėjome nustatyti nė vienos monetos. Dvi monetos priskiriamos V atmainai, variantams c/1–4, likusios trys – neišskiriamos. Kaip matome, Labanoro lobyje rasti tik paskutinės ordinacijos paskutinių atmainų Prahos grašiai.

LABANORO LOBIO KARLO I PRAHOS GRAŠIŲ MASĖS RODIKLIAI

Tarp Labanoro lobio Karlo I Prahos grašių tik dvi monetos nustatytos ganėtinai tiksliai – tai paskutiniųjų Karlo valdymo metų grašiai. Šių monetų masės vidurkis 2,738 g, nuokrypis nuo vidurkio vienu atveju –0,052, kitu atveju 0,052 g. Remdamiesi V. Pinta galime teigti, kad V c/1–4 atmainos monetų nuokrypis nuo galimų ordinacijos normų yra –0,149 g. (–5,255%) ir –0,045 g. (–1,58%). Antroji moneta galėjo būti nukalta pagal ordinacijos normas ar net sunkesnė, tuo tarpu pirmosios galimas nudilimo

² Mokslinio darbo ataskaita 1996 03 21. Saugoma NČDM Numizmatikos skyriuje.

laipsnis akivaizdžiai per didelis. Galbūt ši moneta buvo nukalta lengvesnė, nei turėtų būti.

Kitų trijų monetų masės vidurkis 2,564 g, nuokrypiai nuo vidurkio šie (eiliškumas – pagal mūsų lentelę): 0,12, 0,004, –0,114. Šių monetų masės rodikliai panašūs į V atmainos. Jeigu tai tiesa, gauname tokius nuokrypio duomenis: –0,151 (–5,326%), –0,275 (–9,7%), –0,385 (–13,58%). Akivaizdu, kad monetos natūraliai negalėjo tiek nudilti. Vadinasi, jei jos iš tiesų priklauso V atmainai, jos jau buvo nukaltos gerokai lengvesnės už ordinaucijos normas.

KARLO I PRAHOS GRAŠIŲ DATAVIMAS

Karlo I Prahos grašių datavimas yra problemiškesnis nei Vaclavo IV. Turint omenyje šių valdovų monetų populiarumą vidaus ir užsienio rinkose, tai gali atrodyti keista.

S. Vesely, datuodamas Vaclavo IV Prahos grašius straipsnyje apie Jarošovo lobį (Vesely, 1955), pabandė susiteminti ir Karlo grašius. Autorius išskyrė 9 variantus, iš kurių moksliniam apdorojimui tinka 7 (variantas 8 – su klaidingu įrašu BAOLVS, variantas 9 – neįskaitomi Karlo I grašiai). S. Vesely Karlo grašius suskirstė pagal karūnos vaizdavimą, skiriamuosius ženklus tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS, GRATIA ir REX, GROSSI ir PRAGENSES. Kadangi ši sistema tuo metu neturėjo analogų, sunku ją palyginti su kitomis. 1968 m. S. Vesely pasiūlė ir Karlo I grašių tipologiją (Vesely, 1968). Autorius suskirstė grašius į 8 atmainas. Pagrindiniai požymiai tipologizuojant buvo:

1. Skiriamasis ženklas tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS.
2. Skiriamasis ženklas tarp žodžių DEI ir GRATIA.
3. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GRATIA ir REX.
4. S raidės rašyba av.
5. Liūto galvos vaizdavimas rv.
6. Liūto uodegos vaizdavimas rv.
7. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES.

Ne visos kategorijos vienodos. Antai pagal liūto galvos vaizdavimą S. Vesely išskyrė 2, pagal liūto uodegos vaizdavimą – 3 atmainas, pagal rv. skiriamąjį ženklą – 4 atmainas.

Autoriaus išskirti 8 variantai datuojami taip:

- 1 variantas – 1346–1349;
- 2 variantas – 1349–1350;
- 3 variantas – apie 1350;
- 4 variantas – 1350–1354;
- 5a variantas – 1356–1374;

5b variantas – 1356–1374;

6 variantas – 1356–1374;

7 variantas – 1374;

8 variantas – 1374–1378.

Autoriaus pateikiami metrologiniai duomenys bus pateikti vėliau.

Kaip matome, realiai aptarti 7 variantai. Matyt, 5 variantas turėjo būti skirstomas į a ir b pogrupius. Į akis pirmiausia krinta tai, kad kai kurie variantai turėjo būti kalami vos metus. Tai liečia 3 ir 7 variantus. Vargu ar Čekijos viduramžių numizmatikoje toks tikslumas yra įmanomas.

Šis S. Veselio straipsnis sulaukė J. Pininskio kritikos (Piniński, 1970). Autorius pažymėjo, kad S. Vesely gana nekorektiškai pasielgė su lobių medžiaga: kalbėdamas apie 1356 m. reformą, S. Vesely pasirėmė lobiais, užkasta gerokai po jos. Vienintelis lobis – Prahos-Emauzo – turi apie 80% Prahos grašių, kaltų po reformos. Kiti lobiai užkasti vėliau. Be to, rekonstruodamas Prahos grašių mases, S. Vesely rėmėsi Prahos grašių, užkastų jau po reformos, rodikliais. Tai nepatikima, turint omenyje du veiksniai: pirmasis Vaclavo IV valdymo metais įvykdytą monetų masės sumažinimą ir Koperniko-Grešemo dėsnį. Vadinasi, reikėtų remtis tais lobiais, kurie užkasti tiesiogiai po konkrečios emisijos išleidimo. Tokius kriterijus, pasak J. Pininskio, atitinka bent du lobiai: Mstovo ir Prahos-Emauzo. Remdamasis šių lobių duomenimis, J. Pininskis priėjo prie išvados, kad masės mažinimas įvyko ne keičiant S. Veselio 4 variantą 5, o jau leidžiant 5 variantą. J. Pininskis atkreipė dėmesį ir į S. Veselio tipologinę schemą. Iš 8 variantų 4 datuojami pirmu Karlo I valdymo dešimtmečiu, kiti 4 variantai priskiriami likusiems 22 Karlo valdymo metams. Iš šių tipų tik 5 ir 8 randami gausiai, kiti retesni.

Šiuos J. Pininskio priekaištus S. Veseliui reikia pripažinti pagrįstais. Klausimas, kiek pagrįstas J. Pininskio teiginys, esą Karlo I reforma galėjusi vykti apie XIV a. 7 dešimtmetį (Piniński, 1970, p. 229). Taip pat lieka neišskus Karlo I grašių su klaidingomis legendomis klausimas. Ar jie iš tiesų yra Silezijoje buvusios pagrindinės kalyklos gaminti falsifikatai, kaip teigia J. Pininskis, ar kalyklos kontrolės neapsižiūrėjimai? Kad atsakytume į šį klausimą, reikia specialios lobių analizės, monetų metrologijos tyrimų. Kadangi Lietuvos lobiuose tokių Karlo I grašių nerasta, šios problemos straipsnyje nenagrinėjame.

Datuoti Karlo I grašius pabandė ir V. Pinta (Pinta, 1971). Autorius pateikė 5 tipų, kurių kiekvienas skirstomas į atmainas, sistemą. Pagrindiniai autoriaus sistematizacijos kriterijai buvo:

1. Skiriamasis ženklas tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS.

2. Skiriamasis ženklas tarp žodžių DEI ir GRATIA.

3. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GRATIA ir REX.

4. Karūnos vaizdavimas av.

5. Liūto vaizdavimas rv.

6. Liūto uodegos vaizdavimas rv.

7. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES.

Atskirai aptarti – prie paskutinio tipo – Karlo I grašiai su klaidinga rašyba: PRINVS, BOENIE, PRIMVS.

I tipas skirstomas į 4 atmainas, datuojamas 1346–1348 m.

II tipas skirstomas į 1 atmainą, datuojamas 1348–1355 m.

III tipas skirstomas į 3 atmainas, datuojamas 1350–1358 m.

IV tipas skirstomas į 2 atmainas, datuojamas 1358–1370 m.

V tipas skirstomas į 11 atmainų, datuojamas 1370–1378 m.

Kaip matome, V. Pintos sistema išsprendė S. Veselio prieštaravimą. Turėdami dvi sistemas, galime jas palyginti. Pats V. Pinta taip sulygino savo ir S. Veselio sistemas (Pinta, 1971, p. 78):

V. Pintos tipas	S. Veselio variantas
I	–
II	3
III	3
IV	4
V	5–8

Palyginti šias sistemas pabandėme ir mes. Kadangi S. Veselio sistema neturi konkrečios numeracijos, tai padaryti teko šio straipsnio autoriui. Iš pradžių palyginimui buvo imami averso skiriamieji ženklai, po to – reverso. S. Veselio lentelė numeruota pagal pirmą iš kairės stulpelį iš viršaus į apačią. Susumavę gavome šiuos rezultatus:

S. Vesely	V. Pinta
1	I.a/1; II.a/1; I.a/1; Ia./1
2	II a/1, III.a/1–2; I–III; II.a/1, III.a/1–2; I.a/1; I.a/1; II.a/2–3
3	I.b/3; I–III; II.a/1, III.a/1–2; II–V; IV a/1, b/1
4	V b/1; IV b/1; V.a/1; II ; V
5	V.b/1; V.a/1; V.c/4; II–V; III–V; V
6	V.c/1; V.b/1; V.b/1; IV.a/1; II–V; III–V; V
7	V.c/2–6; V.c/2–6; V.c/1–5; II–V; III–V; V
8	V.c/2–6; V.c/2–6; V.c/6; V.c/1–2; II–V; III–V; V

Aptariant mūsų palyginimo rezultatus, reikėtų pabrėžti, kad į palyginimo lentelę nebuvo galima įtraukti karūnos vaizdavimo kriterijų, nes V. Pintos tipologijoje išskirti 4 jos vaizdavimo variantai ir jie nupiešti ne taip kruoščiai kaip S. Veselio straipsnyje. Be to, V. Pintos tipologijoje nepateikta S. Veselio rv. 3 pozicija. Savo ruožtu, S. Veselio tipologijoje menkai dėmesio skirta skiriamajam ženkliui tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES. Dėl šios priežasties S. Vesely išskyrė tik 4 atmainas, o jų yra daugiau, todėl remdamiesi šia pozicija gauname didoką paklaidą. Gana problemiška ir S raidės rašyba. Dalies S. Veselio variantų V. Pintos tipologijoje nėra, dalis galėjo būti vieno ar kito autoriaus netinkamai perpiešta. Be to, S. Vesely kelis S vaizdavimo variantus sugrupuoja į vieną tipą, o tai yra gana rizikinga.

Atmetę pernelyg miglotus datavimus, gauname tokius duomenis:

S. Vesely	V. Pinta
1	I.a/1; II.a/1; I.a/1
2	II a/1, III.a/1–2; I–III; II.a/1, III.a/1–2; I.a/1; I.a/1; II.a/2–3
3	I.b/3; I–III; II.a/1, III.a/1–2; II–V; IV a/1, b/1
4	V b/1; IV b/1; V.a/1; II ; V
5	V.b/1; V.a/1; V.c/4; V
6	V.c/1; V.b/1; V.b/1; IV.a/1; V
7	V.c/2–6; V.c/2–6; V.c/1–5; V
8	V.c/2–6; V.c/2–6; V.c/6; V.c/1–2; V

Taigi 1 S. Veselio variantas beveik atitinka V. Pintos I tipą. 2 S. Veselio variantas turi V. Pintos II.a/1 bruožų, nors ir negali būti priskirtas šiam tipui. 3 S. Veselio variantas sunkiai nustatomas, 4-ąjį galime priskirti V. Pintos V tipo pradžiai, 6 S. Veselio variantas panašus į V. Pintos V.b/1. 7 ir 8 S. Veselio variantai panašūs į V. Pintos V.c/2–6 atmainas, nors konkrečiau nustatyti negalėjome. Matome, kad V. Pintos ir mūsų pateikti atitikimai nesutampa, išskyrus paskutinius S. Veselio variantus. Šio prieštaravimo negalime paaiškinti, nes pats V. Pinta nepaaiškino, kuo remdamasis sudarė būtent tokius atitikimus. Tiek V. Pintos, tiek S. Veselio pirmieji – ankstyviausi – variantai sutampa. Pagal abiejų tyrinėtojų datavimą šie tipai yra patys ankstyviausi. Beveik sutampa ir S. Veselio 6 bei V. Pintos V.b/1 variantai, nors gerokai skiriasi jų datavimas. Tipologiškai ir chronologiškai beveik sutampa S. Veselio 7–8 ir V. Pintos V.c/1–6 variantai. V. Pintos teorija faktiškai paneigė S. Veselio teiginius apie tai, kad kai

kurie Karlo I grašiai galėjo būti kaldinami labai trumpą laiką, tačiau V. Pinta ir S. Vesely priėjo faktiškai prie tų pačių išvadų dėl pirmųjų ir paskutiniųjų Karlo I grašių.

Savo knygoje apie smulkiąsias čekų monetas Karlo I Prahos grašius aptarė ir K. Castelin (Castelin, 1953). Pirmiausia autorius paminėjo, kad pirmosios reformos dokumentas, deja, neišliko. Po to minima, kad Karlo laikais Prahos grašis buvo pagerintas iki Vaclavo II (ne Jono Liuksemburgiečio – V.S.) standartų. Tokie grašiai gaminti remiantis kalimo pėda: $8\frac{1}{2}$ Prahos grašio iš vienos Prahos sidabro markės (Castelin, 1953, p. 73). 1353 m. (t. y. reformos metais), pasak K. Castelino, iš markės buvo kalama 76–78 grašiai. Autorius remiasi dokumentu: „Roku 1353 počítala se hřivna sřibra (tehđáz 64 grořů) za 6 florentýckich, podle toho platil zlaty 10 groře“ (Castelin, 1953, p. 78, išnaša 5). Autoriaus teigimu, už auksinus negalėjo būti šaltinyje nurodyta kaina, o mokėta apie 12 grašių, vadinasi, gauname apie 78 grašius iš Prahos markės, taigi turime reformos faktą. Pasak K. Castelino, buvo pagerinta Prahos grašių kokybė. Tai prieštarauja paties autoriaus cituojamam šaltiniui (vert. iš čekų k): „Po to valdant Jonui... buvo [grašis] blogesnis, nes jau dvylika jų už auksiną tapo; o valdant Karlui vėl pablogėjo, tačiau norėjo jį pagerinti, o po to numirė“ (Castelin, 1953, p. 93, išnaša 6). Vadinasi, apie jokių Prahos grašių pagerinimą XIV a. 6 dešimtmetyje negalime kalbėti. Juo labiau kad Jono I Liuksemburgiečio laikais iš vienos Prahos sidabro markės (253,14 g) buvo kalami 79 grašiai. Taigi jei Karlo laikais ir būtų įvykusi K. Castelino aprašoma reforma, žymiu pagerinimu jos negalėtume vadinti.

1378 m., pasak K. Castelino, turėjo būti antra reforma, kuri liko tik popieriuje. Ji turėjusi įvesti 3,62 g masės 893 prabos Prahos grašį, kurio gyno sidabro kiekis turėjęs būti 3,225 g. Autorius remiasi ištisai cituojamu reformos dokumentu, kuriame, be kita ko, yra ir šie žodžiai: „<...> ut videlicet septuaginta grossi unam marcam“ (Castelin, 1953, p. 91). Mūsų manymu, K. Castelino skaičiavimai nėra visiškai tikslūs. Šaltinis mini: „videlicet ad centum marcas argenti puri duodecim marce de cupros & non plus, superaddantur“. Vadinasi, į 100 markių sidabro turėjo būti dedama 12 markių vario. Taigi gauname ne 892, kaip teigia K. Castelin, o 880 prabą. Autorius teisingai teigia, kad iš sunkiosios Prahos markės turėjo būti kalami 3,616 g masės grašiai (autorius supavalino – 3,620). Gyno sidabro kiekis turėjo būti ne 3,225 g, o 3,182 g. Vėlesni autoriaus teiginiai tiesiog griaua anksčiau pasakytus. 1973 m. K. Castelin pasišūlo trijų ordinacijų sistema (8 lentelė).

8 lentelė. K. Castelino tipologija

Nr.	Masė, g.	Praba	Gyno sidabro, g.	Metai
1	3,43	870	2,99	1348–1350
2	3,58	930	3,33	1350–1355
3	3,62	893	3,23	1378

Gauname prieštaravimą. Jeigu autoriaus schema teisinga, vadinasi, klysta amžininkas, kalbėjęs apie pabloginimą, o ne apie pagerinimą. Galima ir kita išeitis: klysta autorius, kalbėdamas apie 1350–1355 m. reformą.

Autorius rašo, kad Jono Liuksemburgiečio laikais 85 Prahos grašiai sudarė sunkiąją markę³. Pagal paties K. Castelino pateikiamus metrologinius duomenis, 1335–1340 m. kalti grašiai svėrė 3,52 g, turėjo 904 prabą ir 3,17 g gyno sidabro. Taigi vienoje markėje „telpa“ 72 (tiksliau – 71,914) Prahos grašio. 1340–1345 m. kalti grašiai svėrė 3,55 g, praba 880, 3,09 g gyno sidabro. Tokiu atveju vienoje markėje – 71,3 grašio. Galime pažūrėti Prahos grašio gyno sidabro kiekį vienoje gyno sidabro markėje:

1350–1340 m. grašis 79,85 grašio vienoje markėje
1340–1345 m. grašis 81,92 grašio vienoje markėje.

Atrodytų, viskas logiška. Deja, yra ne taip. Pasak jau cituotos ordinacijos, iš vienos Prahos markės turėjo būti kalama 70 Prahos grašių. Padalijęs Prahos markės masę iš monetų skaičiaus, autorius gavo 3,62 g teorinę Prahos grašio masę. Vadinasi, imama ne gyno sidabro, o bendra monetos masė. Imdami gyno sidabro kiekį gauname, kad 78,32 poreforminiai Karlo grašiai turėjo sudaryti vieną gyno sidabro markę. Šis rodiklis yra artimas Jono Liuksemburgiečio (ne Vaclavo II!) 1335–1340 m. rodikliams. Taigi K. Castelin teisingai, kalbėdamas apie 1378 m. reformą. Visa bėda, kad ji liko tik popieriuje. Tai paliudija ir paties K. Castelino pateikiami duomenys: 1378 m. dukatas kainavo 16,8 grašio, tais pačiais metais jo kaina krinta iki 16,4 grašio ir pakyla iki 17 grašių. Matome, kad rinkta rimčiau sureagavo į Vaclavo IV reformą, tačiau paskutinė Karlo I ordinacija buvo sutikta daugiau negu atsargiai.

³ Čia būtina skirti kelias sąvokas: skaičiuotinę markę ir sveriamąją markę. Čekijoje šios abi markės koegzistavo ir tokie posakiai kaip „kapa grašių arba markė sidabro“ buvo visiškai suprantami. Mes savo tekste sąvoką „markė“ vartojame sveriamojo vieneto prasme. Skaičiuotinę sunkiąją Prahos markę sudarė 64, lengvąją karališkąją – 56 grašiai.

Iš to, kas pasakyta, galime padaryti išvadas, kad neabejotinų Karlo I ordinacijų turime dvi: pirmąją ir paskutinąją. Galimas daiktas, 1350–1355 m. ir po 1365 m. buvo vykdytos piniginės reformos, tačiau mes neturime duomenų apie tai, kad jos būtų pagerinusios Prahos grašio kokybę. Apie 1361–1362 m., pasak K. Castelino, Čekijoje buvo badas ir brangmetis. Monetos gerinimas tokiu laiku buvo neįmanomas. K. Castelino minima 1350–1355 m. reforma arba neegzistavo, arba pablogino Prahos grašio kokybę. Paskutinioji – „popierinė“ – reforma nepasiekė savo tikslo. Išsiaiškinti ordinacijų kiekių galimas normas galėtų padėti prabos duomenys. S. Vesely (Vesely, 1955, p. 136) pateikia šiuos skaičius:

Variantas	Masė, g.	Praba	Gyno sidabro, g.
1–4	3,50	857	3
5	3,1	857	2,7
8	3	800	2,4

Matome, kad galime išskirti bent dvi ordinacijas, nes su paskutine S. Veselio atmaina labai pakinta masė ir praba.

V. Pinta pirmojoje savo studijoje (Pinta, 1971, p. 79) pateikė tokius skaičius

Variantas	Praba
1	843–847
2	870–875
3	842–860
4	832–860
5	749–916

Po kelerių metų autorius grįžo prie Karlo I Prahos grašių, ir pateikė kitokius duomenis:

Atmaina	Masė, g.	Praba	Gyno sidabro, g.
I a/1	3,58	843	3,017
I b/3	3,57	844	3,013
III a/1	3,52	847	2,981
IV b/1	3,747	838	2,911
V a/1	2,82	767	2,162
V c/3	2,85	764	2,177

K. Castelin cituoja 1427 m. dokumentą:

„16. Item grosch, heissent Karolus, bestent zu XIII lot;“ (Castelin, 1953, p. 170). Kadangi dokumente minimos beveik vien čekiškos monetos, tarp jų husitų pinigai, galime manyti šią monetą esant Karlo I Prahos grašiu. 13 lotinė praba duoda 812 metrinę prabą. Vadinasi, gauname duomenis, tarpinius tarp IV ir V V. Pintos atmainų.

Iš prieš tai pateiktų duomenų galime rekonstruoti šias ordinacijas (9 lentelė):

9 lentelė. Spėtina tipologinė rekonstrukcija

Nr.	Metai	Vidutinė teorinė masė, g.	Vidutinė teorinė praba	Vidutinis teorinis gyno sidabro kiekis, g.
1	1348–1370	3,55	844	2,996
2	1370–1378	2,835	765	2,166
3	1378	3,62	880	3,186

Čia būtina pabrėžti, kad Karlo I Prahos grašių kokybė nuolat prastėjo, tad sutinkame su V. Pinta, kad žymus pablogėjimas įvyko tik 1370 m. Remdamiesi tuo galime tvirtinti, kad V. Pintos teorija pasiteisino. Vadinasi, 1–4 atmainos priklausytų I, o 5 atmaina – II ordinacijai. Paskutinės ordinacijos normos liko tik popieriuje.

PRAHOS GRAŠIO FALSIFIKATAS LABANORO LOBYJE

Prahos grašių falsifikatų problema literatūroje lig šiol nebuvo plačiau aptarta, nėra ir bandymų suklasifikuoti Prahos grašių falsifikatus pagal vienus ar kitus požymius.

Labanoro lobyje rastas vienas Vaclavo IV Prahos grašio falsifikatas. Jo masė 3,19 g, skersmuo 27,3 mm. Monetos aversė – išstęta karūna, išorinis ratelis nudilęs, vidiniame matyti legendos, sudarytos iš pagaliukų ir kitų geometrinių ženklų, liekana. Ją mes interpretuojame kaip AVS KIV – barbarizuotos [WENCEZL]AVS [TER]KIVS legendos liekanas. Rv. barbarizuotas liūtas, legenda nudilus. Pagal legendos atlikimo techniką sunku pasakyti, ar falsifikatorius buvo raštingas, ar ne. Legendoje mes įžiūrėjome I, V, K raides, pusę A raidės. Moneta gaminta greičiausiai orientuojantis į rinkoje mielai priimamas sunkesnes Vaclavo IV pirmos ordinacijos monetas.

Apie šio falsifikato sidabro kokybę galima pasakyti tik tiek, kad monetos ruošinys buvo varinis ar geležinis, padengtas sidabru. Ant monetos vokelio užrašyta, kad sidabras esąs 830 prabos. Kadangi mes nedarėme šio falsifikato prabos ir metalo sudėties tyrimų, negalime nei patvirtinti, nei paneigti šio fakto.

LABANORO LOBIO PIRMOSIOS LDK MONETOS

Pirmųjų LDK monetų problematika literatūroje plačiai ir išsamiai aptarta, todėl mums nėra reikalo grįžti prie jos. Lietuviškoje istoriografijoje dabar egzistuoja dvi fundamentalios nuomonės – tai S. Sajausko ir D. Kaubrio (Sajauskas, Kaubrys, 1993) bei E. Ivanausko (Ivanauskas,

1994) hipotezės. E. Ivanauskas seka lenkų tyrinėtojo R. Kiersnovskio (Kiersnowski, 1982) pėdomis, menkai atsižvelgdamas į argumentuotą ir pelnytą šio tyrinėtojo kritiką Lietuvoje (Michelbertas, 1988). E. Ivanauskas, kaip ir R. Kiersnovskis, pirmųjų lietuviškų monetų kaldinimo pradžią sieja su 1387 m. Lietuvos krikštu. Vadinasi, daugumą pirmųjų monetų kaldinę Vytautas arba Jogaila. III tipas (av. raitelis, rv. Gediminaičių stulpai su raide viduryje) E. Ivanausko knygoje skiriamas Kazimierui, nominalas – denaras. S. Sajauskas laikosi tradicinės pažiūros, kad monetų kalyba LDK galėjo prasidėti valdant Algirdui ir Kęstučiui. III tipą S. Sajauskas ir D. Kaubrys, paremdami R. Kiersnovskį, išskiria į tris potipius pagal raidę Stulpų viduje: tai Vytauto (got. „a“), Švitrigailos (got. „b“) ir Kazimiero (got. „k“) dvidenariai.

Plačiau nesigilindami į pirmųjų LDK monetų metrologiją bei datavimo pagrindus, galime pasakyti tiek, kad kalbant apie šių monetų nominalus, teisesnis E. Ivanauskas, tačiau šio tyrinėtojo datavimo sistema, mūsų manymu, nepakankamai logiška. Ta pati gotikinė „k“ negali įvairuoti tokia daugybe pavidalų, kokie yra III tipo monetose. Matyt, čia bus teisesnis S. Sajauskas, teigdamas, kad šias monetas kaldinę trys valdovai: Vytautas, Švitrigaila ir Kazimieras. Labanoro lobyje daugiausia rasta paskutinio potipio monetų, kuriose matoma gotikinė „k“.

Manydami, kad šioje diskusijoje teisesnis – su išlygomis – S. Sajauskas ir D. Kaubrys, pabandėme pagal raidę Stulpų viduje suklasifikuoti LNM monetas. Peržiūrėję gavome tokius rezultatus:

Vytautas (gotikinė „a“) – 7 monetas,
Švitrigaila (gotikinė „b“) – 1 moneta,
Kazimieras (gotikinė „k“) – 4 monetas,
nenustatyta – 9 monetas.

Keleto monetų Stulpų viduje esančios raidės mums sukėlė abejonių dėl teisingo jų iššifravimo. Dalis monetų yra nevalytos, todėl po restauravimo raidžių interpretacija gali pasikeisti. Nors šie duomenys ir abejotini, pateikiame juos:

Vytautas (?) – 2 monetas
Kazimieras (?) – 4 monetas.

Taigi jeigu teisis S. Sajauskas ir D. Kaubrys, tiksliai nustatytos pirmosios lietuviškos monetas rodo, kad lobs intensyviai formavosi 1401–1430 m. Tuo tarpu jei tarsi me, kad mums pasirodė abejotini duomenys tinkami apdroti, gausime kitokius rezultatus:

Vytautas – 9 monetas,
Švitrigaila – 1 moneta,

Kazimieras – 8 monetas,
nenustatyta – 9 monetas.

Taigi pagal šiuos duomenis, lobs baigė formuotis valdant Kazimierui IV Jogailaičiui. Kadangi šio valdovo monetas yra apdilusios, akivaizdu, kad jos buvo apyvartoje ilgesnį laiką, o ne pateko lobin iš karto po Kazimiero denarų emisijos.

LABANORO LOBIO DATAVIMO KLAUSIMAS

Datuoiant Labanoro lobį, svarbu atsakyti į kelis klausimus:

1) Karlo I Prahos grašių datavimas ir ankstyviausios atmainos;

2) Vaclavo IV Prahos grašių datavimas ir vėlyviausios atmainos;

3) pirmosios LDK monetas, jų datavimas.

Kaip jau buvo pasakyta, Labanoro lobyje rasta tik vėlyviausios, 1370–1378 m. ordinacijos atmainos. Ankstyvųjų, priklausančių I Karlo I ordinacijai Prahos grašių nerasta ne tik šiame, bet ir kituose Lietuvos lobuose, kuriuose yra Karlo I grašių. Iš visų tiksliai atpažintų Labanoro lobio Prahos grašių 51% sudarė vėlyviausios – III – Vaclavo IV ordinacijos Prahos grašiai, kurie buvo kalami ir po šio valdovo mirties. Kaip parodė tyrinėjimai, šie grašiai galėjo būti kalami 1419–1430 m. husitų revoliucijos metu. Pirmosios lietuviškos monetas, randamos šiame lobyje, priskirtinos III tipo 3 potipiui, t. y. Kazimiero denarai, kaldinti 1440–1447 m. Turėdami omenyje, kad lobyje nerasta sunkesnių nei 3 g Prahos grašių, remdamiesi J. Kisieliu galime teigti, kad jis negalėjo pradėti formuotis anksčiau nei 1390 metais. Tam lyg ir prieštarautų Karlo I Prahos grašių chronologija, tačiau turint galvoje negausų šių monetų kiekį galima spėti, kad jos į lobį pateko jau rinkoje įsigalėjus Vaclavo IV grašiams.

Pagal atmainų gausumą manytume, kad lobs galėjo pradėti formuotis apie 1405–1407 metus, išleidus antrąją Vaclavo IV Prahos grašių ordinaciją, kuri tikriausiai buvo pirmoji, pasiekusi Lietuvą didesniais kiekiais. Kyla klausimas, kada lobs galėjo būti užkastas. Tai tikriausiai negalėjo įvykti valdant Vytautui. Chronologiškai artimos datos būtų 1431–1436 m. tarpusavio karai LDK, iš kurių didžiausias mūšis buvo Pabaisko. Tokiam mūsų teiginiui prieštarautų Kazimiero monetų buvimas. Paskutinis rimtas konfliktas įvyko tik išrinkus Kazimierą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Tada sukilo žemaičiai, jiems malšinti nusiųsta kariuomenė. Mūšis neįvyko, konfliktas baigėsi žemaičių autonomijos pripažinimu. Tačiau ir toks teiginys buvo klai-

10 lentelė. Suvestiniai duomenys

Nr.	Atmaina	Monetų kiekis	Vidutinė masė, g	Lengvesnių už ordinacijos normą monetų kiekis, vnt.	Atitinkančių ordinacijos normą monetų masė, g	Sunkesnių už ordinacijos normą monetų masė, g
1	I.2	2	2,64	2	–	–
2	II.A2	2	2,27	2	–	–
3	II.A3	10	2,566	8	–	2,73; 2,81
4	II.B1	2	2,255	2	–	–
5	II.B3	6	2,495	5	–	2,79
6	II.A5	7	2,443	7	–	–
7	III.1	6	2,453	6	–	–
8	III.2	38	2,589	26	1	2,74; 2,74; 2,76; 2,77; 2,77; 2,79; 2,83; 2,83; 2,84; 2,87; 2,88
9	III.3	2	2,55	2	–	–
10	III.5	26	2,547	24	–	2,77; 2,88
11	III.3–5	4	2,492	4	–	–
12	III.1–5	6	2,542	6	–	–

dingas. Jei būtų būtent taip, Kazimiero denarai būtų išlikę puikios būklės, tuo tarpu dalis jų yra nudilę. Per vienus metus to įvykti negalėjo. Jeigu J. Kisieliu Prahos grašio apyvartos rinkoje terminą nurodo buvus 40 metų, mes galime spėti – bet tik tai spėti – Kazimiero denarus kursavus bent 20 metų, t. y. pusę Prahos grašio „termino“. Vadinasi, hipotetinis Labanoro lobio užkasimo laikas būtų apie XV a. 8 dešimtmetį, o ne 4-ąjį, kaip teigė kai kurie tyrinėtojai. E. Ivanauskas teigia, kad Labanoro lobs buvęs užkastas XV a. 4 ketvirtįje. Toks teiginys neprieštarautų mūsų teiginiui.

Labanoro lobį būtų naudinga palyginti nors su keliais Čekijoje rasta panašiu laikmečiu datuojamais lobiais. Vieną tokių aprašė S. Vesely (Vesely, 1966). Tai Pisecko lobs, jis autorius datuojamas „apie XV a. 5 dešimtmetį, o gal ir vėliau“. Lobs ypatybė ta, kad jį sudarė vien kontrastuoti Vaclavo IV Prahos grašiai. Kadangi Lietuvoje tokių nerasta, nepateikiame miestų, kontrastuotųjų grašių, statistikos. Pagal atmainas lobio monetas pasiskirstė taip:

II.A2 – 1 (masė 2,34 g);
II.A3 – 2 (masės vidurkis 2,58 g);
II.A4–A5 – 2 (masės vidurkis 2,615 g);
II.A5 – 3 (masės vidurkis 2,66 g);
II.A–B – 2 (masės vidurkis 2,590 g);
III.1 – 1 (masė 2,55 g);
III.2 – 1 (masė 2,57 g);

III.3 – 1 (masė 2,73 g);

III.5 – 9 (masės vidurkis 2,50 g).

Išskirstę pagal ordinacijas, gautume tokį vaizdą:

I ordinacija – 0 monetų;

II ordinacija – 10 monetų;

III ordinacija – 12 monetų.

Matome, kad daugiau nei pusę lobio monetų sudaro III ordinacijos grašiai. Pagal atmainas akivaizdžiai dominuoja III.5 atmaina. Tai dar kartą leidžia įsitikinti tuo, kad ši atmaina yra pati vėlyviausia.

Didelį darbą skelbiant lobius nuveikė E. Šimekas (Šimek, 1983). Autorius paskelbė Krchlebo lobį, kurį datavo XV a. 5 ar 6 dešimtmečiu, ir ne vien tik susistemino jame rastas monetas pagal S. Veselio sistemą, bet ir pateikė visų jų mases. Iš viso lobio galime atmesti III.2 ordinacijos kontrastuotą grašį. Gauname tokį pasiskirstymą pagal atmainas:

I.2 – 2 monetas;
II.A2 – 2 monetas;
II.A3 – 10 monetų;
II.B1 – 1 moneta;
II.B3 – 5 monetas;
II.A5 – 7 monetas;
III.1 – 6 monetas;
III.2 – 38 monetas;
III.3 – 2 monetas;

III.5 – 26 monetos;

III.3–5 – 4 monetos;

III.1–5 – 6 monetos.

Išskirstę pagal ordinacijas, gausime tokį vaizdą:

I ordinacija – 2 monetos;

II ordinacija – 27 monetos;

III ordinacija – 82 monetos.

Suvestiniai duomenys atrodo šitaip (10 lentelė).

Matome, kad lobyje nėra nė vienos monetos, kurios masė būtų 3 gramai ar didesnė. Didžiausias masės rodiklis – 2,88 g. Taip pat pastebime akivaizdų III.2 atmainos dominavimą, o tai, mūsų nuomone, nėra būdinga Lietuvos lobiams. Ir šiame lobyje išryškėja tas pats reiškinys, kokį matėme prieš tai buvusiame: jame dominuoja III ordinacijos monetos. Tai patvirtina spėjimą, kad III S. Veselio grupės monetos skirtinos III ordinacijai ir kad III ordinacija akivaizdžiai buvo paskutinė. Galime palyginti skirtumus tarp E. Šimeko aprašyto lobio ir Labanoro lobio masių vidurkių (11 lentelė).

11 lentelė. Masių skirtumas

Atmaina	Krchlebo lobis	Labanoro lobis	Skirtumas, g
I.2	2,64	2,545	0,095
II.A2	2,27	2,80	-0,53
II.A5	2,44	2,57	-0,13
II.B1	2,164	2,668	-0,503
III.1	2,453	2,575	-0,122
III.2	2,589	2,327	0,262
III.5	2,546	2,485	0,061

Matome gana įdomų vaizdą: I.2 ir III.5 atmainų masė skiriasi nedaug, II ordinacijos Prahos grašių masių rodikliai „palankesni“ Labanoro lobiui, III ordinacijos grašių rodikliai – jau Krchlebo lobiui. Kita vertus, Čekijos lobių medžiaga atskleidžia neramų husitų ir karaliaus šalininkų kovų laikotarpį, be to, Čekijos medžiaga yra veikiamą to fakto, kad Kutna Horos kalykla veikė intensyviai ir darė įtaką lobių sandarai. Lietuvoje tokio reiškinio nebuvo, nes čia patekdavo rinkos aprankioti Prahos grašiai. Be to, Lietuvoje masiškesnis Prahos grašių importas gali būti siejamas tik su II ordinacija, taigi Lietuvos lobių medžiagoje ankstyviausios gausesnės grupės bus būtent II ordinacijos. Krchlebo lobis galėjo pradėti formuotis apie II ordinaci-

jos pabaigą, intensyviausias šio lobio formavimosi laikas – III ordinacijos kaldinimo chronologinis vidurys ir husitmetis. Tai patvirtina ir faktas, jog III.2 atmainoje Krchlebo lobyje yra daugiausia sunkesnių monetų, o Labanoro lobyje – nė vienos. Priešingai pasakytina apie III.5 atmainą – Labanoro lobyje yra daugiau sunkesnių monetų nei Krchlebo lobyje. Taigi abudu lobiai, nebūdami panašūs, atspindi lobio formavimosi intensyvumo periodus ir gerai pagelbsti datuojant Prahos grašių lobius.

IŠVADOS

1. Labanoro lobį, remdamiesi Prahos grašių ankstyviausiomis ir vėlyviausiomis atmainomis bei pirmųjų lietuviškų monetų chronologija, galime datuoti XV a. 8 dešimtmečiu.

2. Labanoro (Švenčionių raj.) lobyje yra 393 Vaclavo IV, 5 Karlo I Prahos grašiai ir 1 Vaclavo IV Prahos grašio falsifikatas. Pagal priklausomybę muziejams jie pasiskirsto taip:

Lietuvos nacionalinis muziejus –	2 Karlo I grašiai; 141 Vaclavo IV grašis; 1 Vaclavo IV Prahos grašio falsifikatas.
Nalšios muziejus	2 Karlo I grašiai; 180 Vaclavo IV grašių.

Utenos kraštotyros muziejus	1 Karlo I grašis; 72 Vaclavo IV grašiai.
-----------------------------	---

3. Pagal S. Sajausko ir D. Kaubrio teoriją, tarp LNM esančių Labanoro lobio pirmųjų lietuviškų monetų dominuoja Vytauto ir Kazimiero denarai.

4. Tarp Labanoro lobio Karlo I grašių dominuoja 1370–1378 m. kalimo grašiai. Labanoro lobyje, kaip ir kituose Lietuvos lobiuose, nepasitaiko ankstyviausių, 1346–1370 m. kalimo grašių.

5. Tarp Labanoro lobio Vaclavo IV grašių dominuoja 1405–1407 ir 1407–1419 m. bei husitų laikotarpio kalimo monetos.

6. Karlo I Prahos grašiai, remiantis V. Pintos teorija, gali būti pažinti ir priskirti konkrečiai ordinacijai pagal šiuos požymius:

- skiriamąjį ženklą tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS;
- skiriamąjį ženklą tarp žodžių GRATIA ir REX;

c) skiriamąjį ženklą tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES;

d) klaidingą av. ir rv. legendos rašybą.

1346–1370 m. kalimo grašiuose tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS yra apskritimas arba keturlapis su skylė centre. Tarp žodžių GRATIA ir REX – lelija arba keturlapis, tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES – kryželis, dvitaškis arba keturlapis žiedas. Vienoje atmainoje šiuos žodžius skiria apskritimas.

Teorinė kalimo norma – masė 3,55 g, praba 844. Pagal čekų atliktus prabos tyrimus, praba yra 838–847.

1370–1378 m. kalimo grašiuose tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS yra apskritimas, dvitaškis arba vienas ar du „x“. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GRATIA ir REX – keturlapis su skylė viduryje. Skiriamasis ženklas tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES – trilapis.

Vėlyviausios atmainos atpažintinos pagal vieną ar du „x“ formos kryželius tarp žodžių KAROLVS ir PRIMVS, klaidingą rašybą av. ir rv. (PRINVS, PRMIVS, BOENIE). Skiriamasis ženklas tarp žodžių GRATIA ir REX – keturlapis – suapvalintas, didesnis, su didesne skylė.

Teorinė kalimo norma – masė 2,835 g, praba 765. Pagal čekų atliktus prabos tyrimus, praba yra 764–767.

7. Vaclavo IV Prahos grašiai gali būti atpažinti ir priskirti konkrečiai ordinacijai pagal šiuos požymius

- raidės N rašybą av.;
- skiriamąjį ženklą tarp žodžių GROSSI ir PRAGENSES rv.;
- prabą.

1378–1386 m. kalimo grašiai turi skiriamąjį ženklą – trilapį (1 lapas viršuje, 2 – apačioje), tris apversto trikampio forma išdėstytus apskritimus arba trilapę rozetę. N raidės rašybą taisyklinga, puošni.

Teorinė kalimo norma – masė 2,90 g, praba 820. Pagal čekų atliktus prabos tyrimus, 1378–1386 m. kalimo monetos paprastai yra 723–767 prabos.

1405–1407 m. kalimo grašiai skirstomi į A ir B grupes.

A grupės grašiai turi skiriamąjį ženklą – trilapę rozetę, ji kai kada virsta iš elipsių sudarytu trilapiu (1 lapas viršuje, 2 – apačioje arba 2 lapai viršuje, 1 – apačioje). Paskutiniuose A grupės atmainų grašiuose skiriamuoju ženklu tampa trilapis – taisyklingas (panėšėjantis į 1378–1386 m. kalimo grašių) arba apverstas (2 lapai viršuje, 1 apačioje). N raidės rašybą įvairuoja – ši raidė panėšėja tai į taisyklingą N, tai į slavišką Π.

B grupės skiriamasis ženklas – šešiakampė žvaigždė. Raidės N rašybą taisyklinga.

Teorinė kalimo norma – masė 2,66, praba 666. Pagal čekų atliktus prabos tyrimus, šios monetos paprastai turi 661–690 prabą. B grupėje galimi aukštesni prabos rodikliai. Įmanoma, kad B grupė buvo kalama lygiagrečiai su A grupe arba, kaip teigia čekų tyrinėtojai, buvo kalama kartu su vėlyvosiomis A grupės monetomis.

1407–1419 m. ir husitų kalimo grašiai rv. turi skiriamąjį ženklą – keturlapį. Ankstyvosiose atmainose jis vaizduojamas su skylė centre ir slaviška Π av., kitose atmainose – su keturlapiu, sudarytu iš keturių lašo formos figūrų, arba kryželį primenančiu keturlapiu. N raidės rašybą gali įvairuoti nuo Π iki standartinės N. Paskutinė atmaina av. turi apverstą (veidrodinę) N, av. išoriniame ratelyje esanti M panaši į X, rv. skiriamasis ženklas – iš keturių lašo formos figūrų sudarytas keturlapis arba šv. Andriaus kryžius. Rv. S apversta.

Teorinė kalimo norma – masė 2,70 g, praba 610. Pagal čekų atliktus prabos tyrimus, šios monetos yra 620–665 prabos.

1407–1419 m. grašių kalybą pratęsė husitai, galimas daiktas, laikydami 2,16 g masės ir 636 prabos normų. Husitų monetos galėjo būti kalamos 1419–1430 m. Kadangi monetos buvo kaldinamos senais spaudais, dabar sunku atskirti Vaclavo IV grašius nuo husitinių. Mes manome, kad tokiu pagrindu galėtų tapti masė – grašiai, turintys 1407–1419 m. kalimo požymius ir sveriantys 2,90 g ir daugiau, gali būti laikomi nukaltais dar valdant Vaclavui IV.

8. Tiek Karlo I, tiek Vaclavo IV sunkesnės nei kalimo norma monetos turi žemesnę nei teorinę prabą, o lengvesnės monetos – aukštesnę prabą. Nepaisant to, gryno sidabro kiekis yra didesnis sunkesnėse monetose. Tai sudarė objektyvų pagrindą išrinkinėti sunkesnes monetas ir gauti papildomą pelną.

9. Iš aiškiai nustatytų Prahos grašių Labanoro lobyje dominuoja 1405–1419 m. kalimo grašiai ir Vytauto bei Kazimiero denarai. Lobis galėjo pradėti formuotis kovų tarp Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio metais (1431–1436), o buvo užkastas apie XV a. 8 dešimtmetį. Kazimiero denarų buvimas atmeta iki šiol buvusią hipotezę, esą Labanoro lobis paslėptas XV a. 4 dešimtmetyje, nes tuo laiku nebuvo Kazimiero denarų, be to, lobyje esantys Kazimiero denarai nudilę, taigi jau spėjo pabūti apyvartoje ne vienus metus. Lobis negalėjo pradėti formuotis iki 1390 metų, nes jame nėra nė vieno grašio, sveriančio 3 ir daugiau gramų.

10. Iš Lietuvos lobių medžiagos matome, kad Lietuvoje labiau paplito tik Karlo I ir Vaclavo IV Prahos grašiai. Tai, kad nerasta ankstyviausių – Vaclavo II – ir rastas tik vienas Jono Liuksemburgiečio grašis, rodo, kad didesnės Prahos grašių apyvartos pradžia sietina su 1370–1378 m. Karlo I ordinacija. Lietuvos krikštas galėjo paskatinti ir pagyvinti Prahos grašių apyvartą.

11. Remdamiesi Labanoro lobiu galime teigti, kad monetų išrinkinėjimas atrenkant sunkesnes Lietuvoje egzistavo. Plačiausiai jis suklestėjo rinkoje esant 1405–1407 m. kalimo grašiams ir sąlygiškai nunyko su 1407–1419 m. grašių emisija. Galimas daiktas, tai sietina su husitų laikais, kai Prahos grašio kokybė buvo bloginama, patys grašiai

Literatūra

- Aleksiejūnas V., 1996. Baniškių kaimo lobs. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius.
- Castelin K., 1953. Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha.
- Castelin K., 1973. Grossus Pragensis. Der Prager Groschen und seine Teilstücke. 1300–1547.
- Duksa Z. 1. Labanoro lobs. In: *Kultūros barai*, 1969, Nr. 6(54), p. 72.
- Duksa Z. 2. Labanoro lobs. In: *Žvaigždė* (Švenčionys), 1969, Nr. 65(2168).
- Ivanauskas E., 1988. Verkių lobs. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986–1987 m.* Vilnius.
- Ivanauskas E., Balčius M., 1994. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų. Vilnius.
- Ivanauskas E., 1995. Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1387–1865 metais. Vilnius.
- Janušonis S., 1967. Pragos grašis Lietuvos pinigineje apyvartoje// *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Mokslinės konferencijos medžiaga (1967 m. gruodžio 6–7 d). Vilnius.
- Karazija P., 1941. Aluonos Šklėrių ir Krūminių monetų lobiai. 10 paveikslų ir iliustracijų lentelės. Kaunas.
- Kiersnowski R., 1983. Najdawniejsze monety litewskie. In: *Wiadomości numizmatyczne*. r. XXVII, z. 3–4.
- Kisieliowski J., 1971. Ślady działania prawa Kopernika-Greshama w metrologii groszy praskich. In: *Wiadomości numizmatyczne*, r. XV, z. 2(56).
- Michelbertas M., 1988. Nauji darbai apie seniausias lietuviškas monetas. In: *Lietuvos istorijos metraštis 1987 m.* Vilnius, p. 117–122.
- Kotlar M., 1975. Znaleziška monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainkiej SRR. Materiały.
- Piniński J., 1970. Jeszcze o reforme monetarnej Karola IV. In: *Wiadomości numizmatyczne*, r. XIV, z. 24(54), s. 225–232.
- Piniński J., 1987. Chronologie nálezů pražských grošů Václava IV na polském území. In: *Numismatické listy*, r. XLII, Nr. 1.

kalami gerokai mažesnės masės ir prabos, nei turėtų būti. Tai pakirto pasitikėjimą Prahos grašiu. Monetų išrinkinėjimo faktą patvirtina ir lobyje esantis Prahos grašio falsifikatas. Jo masė (3,19 g) ir legenda rodo, kad bandyta imituoti Vaclavo IV sunkųjį grašį, kuris mielai buvo priimamas rinkoje.

12. Remdamiesi Labanoro lobiu galime teigti, kad Lietuvoje masiškiau paplito 1405–1407 ir 1407–1419 m. kalimo grašiai. 1378–1386 m. Prahos grašiai dėl geros kokybės čia nespėjo labiau paplisti.

13. Remdamiesi Labanoro lobiu galime teigti, kad 1407–1419 m. kalimo grašiai buvo kalami ir husitų. Tipologiškai vėlyviausios šios grupės monetos su apversta N av.

Pinta V., 1987. Studie o chronologii pražských grošů Karla IV z let 1346–1378. In: *Numismatické listy*, r. XXVI, Nr. 3, s. 71–80.

Pinta V., 1973. K jakosti pražských grošů Karla IV. In: *Numismatické listy*, r. XXVIII, Nr. 5–6, s. 149–151.

Senapėdis R., 1983. Šiaulių kaimo (Širvintų raj.) Prahos grašių lobs. In: *Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas: Jaunųjų muziejinių konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius.

Soboleva N., 1970. Grosze praskie w W.K.L. In: *Wiadomości numizmatyczne*, r. XIV, z. 2.

Strazdas A., 1996. Labanoro monetų lobs. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais*. Vilnius.

Šimek E., 1983. Nález pražských grošů z Krchlebo, o. Benešov. In: *Numismatický sborník*, Nr. 16.

Vesely S., 1965. Nález v Jarošově nad Nežárkou (Příspěvek k chronologii grošů Václava IV). In: *Numismatický sborník*.

Vesely S., 1966. Nález z kontramarkovanými groši z Piševka. In: *Numismatický sborník 1965–1966*, Nr. 9, s. 238–239.

Vesely S., 1968. Pražské groše Karla IV. In: *Numismatický sborník*, Nr. 10, s. 123–147.

Бектинеев Ш., 1988. Пражский грош в денежном обращении Великого Княжества Литовского (XIV в.). In: *Древности Литвы и Белоруссии*. Вильнюс.

Бектинеев Ш., 1994. Денежное обращение Великого Княжества Литовского в XIII–XV в.в. Минск.

Рябцевич В., 1965. К вопросу о денежном обращении западнорусских земель в XIV–XV в.в. In: *Нумизматика и сфрагистика*. Киев, т. 2.

Рябцевич В., 1995. Нумизматика Беларуси. Минск.

Соболева Н., 1975. Хронология и области распространения пражских грошей на территории СССР. In: *Numismatický sborník 1973–1974*, т. 13.

Соболева Н., 1953. Клад пражских грошей из с. Чайки Киевской области. In: *Нумизматика и сфрагистика*. Киев, т. 2.

Соболева Н., 1963. Пражские гроши в музеях Украины. In: *Нумизматика и сфрагистика*. Киев, т. 1.

THE LABANORAS' HOARD OF PRAGUE GROATS

Vytautas Smilgevičius

Summary

In this article, the author discusses the hoard of Prague groats of Wenzel IV and the early Lithuanian coins, found in Labanoras (Švenčioniai district). The hoard consists of 5 Prague groats of Charles I, 393 Prague groats of Wenzel IV and 1 forgery of Prague groat of Wenzel IV. Currently, 2 groats of Charles I, 141 groat of Wenzel IV and the forged groat are in the National museum of Lithuania, 2 groats of Charles I, 180 groats of Wenzel IV – in the Našvia museum (Švenčionys) and 1 groat of Charles I and 72 groats of Wenzel IV – in the museum of Utena.

The Prague groats of Charles I are classified according to the typology of V. Pinta. Only latest varieties, dated 1370–1378, are found in this hoard. The Prague groats of Wenzel IV are classified according to the system of S. Veselý. Thus, the system of three ordinations is used. I ordination is dated 1378–1386 and in the Labanoras' hoard consists of 5 coins; II ordination is dated 1405–1407 and consists of 27 coins; III ordination is dated 1407–1419 and consists of 61 coin. The mintage of the coins from III ordination could probably been

įteikta 2000 m. balandžio mėn.

continued by Hussits in 1419–1430. The author states that the process of „seigern” – thesaurization of heavier coins and putting into circulation lighter ones – did exist. This process in the territory of the Grand Duchy of Lithuania could begin about 1405–1407, but ended about 1407–1419. This could be proved by the presence of forgery with a weight of 3.18 g, i.e. imitating heavy coin.

The hoard is dated of 7-ies of the XV century according to the presence of deniers of Vytautas and Kazimieras. The author doubts if this hoard was hidden in the 3-ies of the XV century, when the situation the Grand Duchy was in the state of civil war – in that time the deniers of Kazimieras did not exist.

Finally, the author discusses the circulation of the Prague groats in the territory of Lithuania. He finds that the Prague groats of 1405–1407 and 1407–1419 emissions were wide spread throughout the Lithuania. Groats of earlier emissions did not spread wide due to their good quality.